

Hoe bekend zijn wij met laaggeletterdheid?

Een landelijk onderzoek naar het bewustzijn bij volwassenen van laaggeletterdheid in onze samenleving

CINOP, 's-Hertogenbosch

Jan Neuvel en Arjan van der Meijden, met medewerking van Yvonne Sanders (TNS NIPO)

Colofon

Titel: Hoe bekend zijn wij met laaggeletterdheid? : Een landelijk onderzoek naar het bewustzijn bij volwassenen van laaggeletterdheid in onze samenleving

Auteurs: Jan Neuvel en Arjan van der Meijden, met medewerking van Yvonne Sanders (TNS NIPO)

Tekstverzorging: Sjoukje van de Kolk

Ontwerp omslag: Theo van Leeuwen BNO

Opmaak: Evert van de Biezen

Bestelnummer: A00374

Uitgave: CINOP, 's-Hertogenbosch
Januari 2007

© CINOP 2007

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978-90-5003-497-5

Postbus 1585
5200 BP 's-Hertogenbosch
Tel: 073-6800800
Fax: 073-6123425
www.cinop.nl

Voorwoord

In ons land hebben anderhalf miljoen volwassenen moeite met lezen en schrijven. In het kleine kringetje van specialisten op het gebied van lees- en schrijfonderwijs is dit gegeven inmiddels genoegzaam bekend. Maar hoe zit het met het grote publiek? In hoeverre zijn ook 'gewone mensen' zich bewust van de aard en omvang van laaggeletterdheid in onze samenleving? CINOP is samen met Stichting Lezen & Schrijven en Stichting Expertisecentrum ETV.nl hoofduitvoerder van het landelijke Aanvalsplan Laaggeletterdheid, dat in 2006 is gelanceerd door het ministerie van OCW. Deze drie uitvoerende partijen getroosten zich samen met vele andere betrokkenen al geruime tijd moeite om het onderwerp onder de aandacht te brengen. Het effect van hun inspanningen was echter tot nu toe niet exact gemeten. In hoeverre de boodschap daadwerkelijk aan slaat bij het publiek, was daardoor niet altijd even duidelijk. Het onderzoeksrapport dat u in handen heeft, laat zien in hoeverre de Nederlanders bekend zijn met laaggeletterdheid, met de omvang ervan en met de voorzieningen waar laaggeletterden terecht kunnen. Ook illustreert het in welke mate mensen denken dat laaggeletterdheid in hun eigen omgeving voorkomt, en welke beelden zij van laaggeletterden hebben. Het onderzoek is uitgevoerd door TNS-NIPO in opdracht van CINOP in het kader van het landelijk Aanvalsplan Laaggeletterdheid. Het Aanvalsplan is erop gericht laaggeletterdheid te voorkómen en te bestrijden. Voorkómen is een kwestie van leesbevordering en beter onderwijs; bestrijden een zaak van werkgevers, gemeenten en volwasseneneducatie, waaraan ook het educatieve tv-programma 'Lees en Schrijf' een grote bijdrage gaat leveren. Het gaat echter allereerst om bewustwording. Immers, voor zowel het voorkómen als het bestrijden is het een voorwaarde dat wij ons met zijn allen bewust zijn van de laaggeletterdheid in ons midden, in de samenleving in het algemeen en in onze eigen omgeving in het bijzonder. Aan dat zo noodzakelijke proces van bewustwording levert dit onderzoek een indirecte doch

nuttige bijdrage. Mocht u willen weten hoe ook ú aan dat proces een bijdrage kunt leveren, en hoe CINOP, Stichting Expertisecentrum ETV.nl en Stichting Lezen & Schrijven u hierbij kunnen ondersteunen, aarzel dan niet om contact op te nemen. Daarnaast raad ik u van harte aan om met de bevindingen en conclusies van dit onderzoek uw voordeel te doen. Ik wens u daarbij veel leesplezier.

Prof. dr. Jos Claessen
Algemeen directeur CINOP

Inhoudsopgave

1 Inleiding	1
1.1 Achtergrond en doel van het onderzoek	1
1.2 Opzet en uitvoering van het onderzoek	4
Mediaberichtgeving over laaggeletterdheid	4
De enquête	5
Populatie en steekproef(kader)	6
Dataverzameling	7
1.3 Deelname en representativiteit	8
1.4 Indeling van het rapport	9
2 Bekendheid met laaggeletterdheid	11
2.1 Aandacht voor laaggeletterdheid	11
Hoe bekend is de Dag van de Alfabetisering?	12
Wordt berichtgeving over laaggeletterdheid opgepikt?	14
Via welke media raken volwassenen vooral geïnformeerd?	16
2.2 Inzicht in de omvang van laaggeletterdheid	19
Komt laaggeletterdheid in ons land voor?	19
Hoe goed wordt de omvang van laaggeletterdheid ingeschat?	20
In welke bevolkingsgroepen komt laaggeletterdheid veel voor?	23
2.3 Voorzieningen voor laaggeletterden	25
Moeten laaggeletterden een kans krijgen om beter te leren lezen?	25
Is bekend waar laaggeletterden terecht kunnen voor informatie en hulp?	26
Waar kunnen laaggeletterden terecht voor lees- en schrijfcursussen?	29

3 Laaggeletterdheid in de eigen sociale omgeving	33
3.1 Bekendheid met laaggeletterden in de eigen omgeving	33
Hebben Nederlanders bekenden die laaggeletterd zijn?	34
Waar hebben laaggeletterden problemen mee?	36
3.2 Deelname aan lees- en schrijfcursussen	38
Wie hebben een lees- of schrijfcursus gevolgd?	38
Hoe groot is de behoefte deel te nemen aan lees- of schrijfcursussen?	41
4 Laaggeletterdheid zelf onderkennen	43
4.1 Bewustzijn van de eigen lees- en schrijfvaardigheid	43
Wie hebben moeite met alledaagse lees- en schrijftaken?	44
Wie vinden het belangrijk om beter te leren lezen en schrijven?	48
4.2 Deelname aan lees- en schrijfcursussen	50
Welk doel hebben ‘laaggeletterden’ om beter te willen leren lezen?	50
Hoe groot is de interesse in lees- en schrijfcursussen?	50
5 Samenvatting en Conclusies	59
5.1 Samenvatting van de belangrijkste bevindingen	60
Bekendheid met laaggeletterdheid in de bevolking	60
Herkenning van laaggeletterdheid en deelname aan cursussen	61
5.2 Conclusies	64
Literatuur	67

1.1 Achtergrond en doel van het onderzoek

Laaggeletterdheid is een veel wijder verbreid verschijnsel in onze samenleving dan velen waarschijnlijk ruim tien jaar geleden voor mogelijk hadden gehouden. Er waren al eerder signalen dat lang niet alle volwassenen beschikken over een goede lees- en schrijfvaardigheid (Doets et al, 1990). De uitkomsten van een internationaal onderzoek naar geletterdheid (IALS) eind vorige eeuw, waaraan ook Nederland had meegewerkt, maakten echter duidelijk dat ons land zo'n 1,5 miljoen burgers van 16 jaar en ouder telt die veel moeite hebben met tal van lees- en schrijftaken waarmee ze dagelijks privé, als burger en/of als deelnemer aan het arbeidsproces te maken kunnen krijgen. Het betreft 10 procent van de volwassen bevolking tot 65 jaar en als ouderen tot 75 jaar worden meegerekend, dan is het zelfs 13 procent (Houtkoop, 1999). Nederland slaat daarmee niet eens een modderfiguur. Ons land behoorde namelijk tot de vijf Westerse landen met relatief het minste aantal laaggeletterden (OECD & Statistics Canada, 1995).

Een overheid die het belangrijk vindt dat uit persoonlijk- en maatschappelijk belang zoveel mogelijk volwassenen in staat zijn hun schriftelijke communicatie zelf af te handelen en deel kunnen nemen aan permanente bijscholing ('Leven Lang Leren'), kan niet werkloos toezien als een substantieel deel van de bevolking op die punten noodgedwongen afhaakt door een te geringe lees- en schrijfvaardigheid.

De resultaten van het IALS-onderzoek en het feit dat de VN de periode 2003 tot 2013 had uitgeroepen tot 'Alfabetisering Decennium', waren voor het ministerie van OCW aanleiding in het schooljaar 2002-2003 een landelijk Actieplan ter bestrijding van het analfabetisme op touw te zetten. De hoofddoelstelling van het Actieplan was in de periode 2003 tot 2006 een

substantiële toename van het aantal 'alfabetiseringstrajecten' in de educatie (roc's) te bewerkstelligen (Neuvel & Bersee, 2003).

CINOP kreeg de opdracht de deelname aan die trajecten in de educatie te monitoren. De tellingen waren gericht op volwassenen die in NT1-trajecten deelnamen aan een schrijf-, lees- en/of rekencursus op ten hoogste KSE-niveau 2. Dat niveau wordt algemeen als te laag beschouwd om volwaardig te kunnen functioneren in onze Westerse samenleving en volwassenen met een lees- en schrijfvaardigheid op of onder dat niveau worden daarom aangeduid als laaggeletterd¹ (zie Bohnenn et al, 2005). Het Actieplan richtte zich in feite uitsluitend op volwassenen die vaak nog niet eens het niveau van laaggeletterdheid beheersten. Na een nulmeting in 2002 (Neuvel & Bersee, 2003) werd tot 2005 jaarlijks een vervolgmeting uitgevoerd (Neuvel & Bersee, 2004, 2005, 2006). De belangrijkste bevinding was, dat na een aanvankelijke lichte stijging van het aantal cursisten in alfabetiseringstrajecten (van 5000 naar 5500 cursisten) het aantal zich in de daarop volgende twee jaar stabiliseerde. Duidelijk is dat daarmee het beoogde doel van het Actieplan onvoldoende was bereikt.

Er kan worden gespeculeerd over de vraag waarom volwassenen die bijna dagelijks aanlopen tegen schriftelijke informatie die ze niet zelfstandig kunnen verwerken, niet de toegestoken hand van de overheid aangrijpen om hun vaardigheden te verbeteren. Schaamte, te weinig zelfvertrouwen in het eigen leervermogen en copingstrategieën zijn enkele van de vermoede redenen waarom ze de stap naar de educatie niet zetten.

Onbekendheid van laaggeletterden en hun directe sociale omgeving met de faciliteiten die de overheid via de educatie biedt, zou wel eens een aanvullende oorzaak kunnen zijn van die geringe deelname. Dat roept de vraag op of het Actieplan wel effectief genoeg was in het bereiken van (laaggeletterde) burgers.

De twijfel daarover heeft er mede toe bijgedragen dat het ministerie van OCW met een nieuw, grootschaliger plan ('Aanvalsplan Laaggeletterdheid 2006-2010') alsnog probeert de deelname aan lees- en schrijfcursussen te bevorderen.

Een centraal element in het Aanvalsplan is de bewustmaking van de problematiek op alle (beleids)niveaus in de samenleving, zodat laaggeletterden intensiever, systematischer en

1 Tot voor kort was de term 'Functioneel Analfabetisme' gangbaar voor dat niveau.

gerichter benaderd en gestimuleerd worden om hun schriftelijke communicatieve vaardigheden te gaan verbeteren. De directe omgeving van laaggeletterden kan daar een bijdrage aan leveren. Die verwachting is alleen reëel als die omgeving zich ook bewust is van de omvang van het probleem, de problematiek van laaggeletterden herkent en het belang van scholing erkent. Verder moet de drempel voor het inwinnen van informatie of het aanmelden voor deelname niet te hoog zijn. Het moet voor laaggeletterden en hun sociale omgeving dus ook duidelijk zijn dat er gepaste faciliteiten zijn voor laaggeletterden om hun lees- en schrijfvaardigheid te kunnen vergroten.

Om de effectiviteit van het Aanvalsplan te kunnen optimaliseren is het daarom van belang dat er inzicht is in de mate waarin Nederlanders zich bewust zijn van de omvang van laaggeletterdheid en bekend zijn met mogelijkheden voor laaggeletterden om hun schriftelijke taalvaardigheid te verbeteren. Op basis van die inzichten kunnen strategieën om het brede publiek te bereiken, met name laaggeletterden en hun directe sociale omgeving, zonodig worden aangepast. Om dat inzicht in het kader van het Aanvalsplan te verkrijgen, heeft CINOP in samenwerking met TNS NIPO een onderzoek uitgevoerd met de volgende hoofdvragen:

- 1 Hoe goed zijn Nederlanders op de hoogte van de omvang van laaggeletterdheid in onze samenleving?
- 2 Hoe goed zijn Nederlanders bekend met a) instanties die laaggeletterden (verder) helpen bij het vinden van een geschikt cursusaanbod en b) met organisaties die zo'n aanbod hebben?
- 3 Wordt het belang van de verbetering van de lees-, schrijf- en rekenvaardigheid van laaggeletterde volwassenen erkend door de samenleving?
- 4 Draagt (intensieve) mediaberichtgeving over laaggeletterdheid eraan bij dat het bewustzijn van de in voorgaande vragen geformuleerde zaken toeneemt?
- 5 Herkennen Nederlanders in hun eigen omgeving laaggeletterdheid?
- 6 Herkennen Nederlanders bij zichzelf tekorten in lees- en schrijfvaardigheid?
- 7 Zijn volwassenen die bij zichzelf tekorten herkennen in lees- en schrijfvaardigheid gemotiveerd om een cursus te volgen?

De vragen 1 tot en met 4 richten zich uitsluitend op de vraag hoe de bevolking is geïnformeerd over en zich bewust is van problemen die volwassenen ervaren met lezen en schrijven en hoe

mediacampagnes die in het kader van het Aanvalsplan worden uitgevoerd, overkomen bij het brede publiek. Het onderzoek is daarmee geen brede en omvattende evaluatie van de integrale campagnes zoals die bijvoorbeeld, door Stichting Lezen & Schrijven en CINOP in het kader van het Aanvalsplan worden uitgevoerd. Die campagnes zijn er vooral op gericht om op provinciaal, regionaal en lokaal niveau beleidsmakers, scholen, publieke organisaties, zoals bibliotheken, en het bedrijfsleven te stimuleren en te ondersteunen in het bereiken en bedienen van de doelgroep laaggeletterden. Het onderzoek dat in samenwerking met TNS NIPO is uitgevoerd, beperkt zich, zoals aangegeven, dus tot het evalueren van de campagnes voor zover die bedoeld zijn om via de media het grote publiek te bereiken.

1.2 Opzet en uitvoering van het onderzoek

4

Het doel van het onderzoek is een antwoord te kunnen geven op de hierboven gestelde vragen en om mede daardoor inzicht te krijgen in de effectiviteit van mediacampagnes gericht op het informeren van het brede publiek in het algemeen en de doelgroep met hun directe sociale omgeving in het bijzonder, over laaggeletterdheid en mogelijkheden voor scholing. Daartoe is een landelijk representatief, telefonisch enquêteonderzoek opgezet onder de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder. Om het effect van berichtgeving te kunnen evalueren is gekozen voor een opzet met een voor- en een nameting. In de wetenschap dat in de week rond de Dag van de Alfabetisering (8 september) er intensief campagne wordt gevoerd en er mede daardoor veel mediaberichtgeving plaatsvindt, was een maand vóór 8 september (voormeting) en een week erna (nameting) een enquêteonderzoek gepland.

Mediaberichtgeving over laaggeletterdheid

In een samenleving waarin een leerplicht geldt tot 18 jaar, zullen weinigen er bij stilstaan dat een aanzienlijk deel van de volwassenen en ook van de jongvolwassenen, moeite heeft met relatief eenvoudige, alledaagse lees- en schrijftaken. Voor die bewustmaking zijn (intensieve) mediacampagnes nodig. Er wordt in dit onderzoek aangenomen dat rond 8 september, de Dag van de Alfabetisering, intensieve en frequente berichtgeving over de problematiek van laaggeletterden plaatsvindt. Daarom is er ook een voor- en een nameting georganiseerd om na

te gaan hoe die berichtgeving het bewustzijn omtrent laaggeletterdheid in onze samenleving beïnvloedt.

De manier van berichtgeving, het medium dat wordt gebruikt, de intensiteit en de frequentie van berichtgeving zullen allemaal invloed hebben op de mate waarin en de impact waarmee het publiek wordt bereikt. De variabele 'berichtgeving' is echter niet geoperationaliseerd door systematisch na te gaan wat er rond 8 september in de diverse media over laaggeletterdheid is verschenen. Dat het in ieder geval gebeurt, weet eenieder die verbonden is met dit onderwerp. Om dit te illustreren is op de website van drie dagbladen een beperkte zoekopdracht gegeven met alleen de term 'laaggeletterdheid'. Dat leverde voor de periode rond 8 september 2006 in ieder geval drie traceerbare artikelen op voor het landelijke dagblad 'De Telegraaf', twee voor het Dagblad Kennemerland en vier voor het Brabants Dagblad.

De enquête

In de enquête zijn de hoofdvragen geoperationaliseerd en er zijn subvragen toegevoegd om op onderdelen aanvullende informatie te kunnen krijgen. Ook zijn enkele vragen naar achtergrondkenmerken van de respondenten in de vragenlijst opgenomen.

De enquête is op zowel inhoudelijke als technische en methodologische aspecten besproken met collega's, medewerkers van Stichting Lezen & Schrijven en onderzoekers van TNS NIPO, de organisatie die de steekproef en de dataverzameling verzorgde. De (letterlijke) vragen zijn opgenomen in de hoofdstukken die de resultaten van het onderzoek beschrijven.

Laaggeletterdheid als centraal begrip

Het begrip '*laaggeletterdheid*' is het centrale begrip in het Aanvalsplan en daarom ook in de enquête. Om de resultaten van het onderzoek op zijn waarde te kunnen beoordelen, is het noodzakelijk hier enkele woorden te wijden aan de definitie en operationalisering van laaggeletterdheid.

'Geletterdheid wordt ... gedefinieerd als de vaardigheid om gedrukte en geschreven informatie te gebruiken om te functioneren in de maatschappij om persoonlijke doelstellingen te bereiken en persoonlijke kennis en kunde te ontwikkelen' (Bohenn et al, 2005, p. 9). Die definitie is afkomstig uit het internationale onderzoek naar geletterdheid onder volwassenen (IALS). Het is daarmee tot op zekere hoogte een relatief begrip. Hoewel een scherpe afbakening tussen niet en wel geletterd, of beter tussen laaggeletterd en geletterd niet mogelijk is, bestaat er toch een zekere consensus. Van laaggeletterdheid spreekt men als iemand, wat betreft lezen, in staat is om de benodigde informatie uit een simpele tekst te kunnen halen, maar afhaakt als de leestaken complexer of moeilijker worden (Bohenn, et al, 2005, p. 9). Bij het functioneren op het niveau van laaggeletterdheid gaat het om teksten die in het IALS-onderzoek behoren tot IALS-niveau 1. De operationalisering is deels in tekstkenmerken uit te drukken, maar gebeurt in de eerste plaats toch door middel van de empirisch vastgestelde moeilijkheidsgraad van teksten. In feite is de operationalisering dus niets anders dan de 'set' teksten met een bepaalde moeilijkheidsgraad.

Het zal duidelijk zijn dat zowel de definitie als de operationalisering van laaggeletterdheid ongeschikt zijn voor gebruik in een telefonische enquête gericht op een breed publiek. In elke (noodzakelijk) korte omschrijving of typering zal 'laaggeletterdheid' dan ook niet scherp genoeg geformuleerd kunnen worden om de precieze betekenis over te brengen op de respondenten. Het is dan ook niet uitgesloten, en in de volgende hoofdstukken zal dat ook blijken, dat een deel van de respondenten de gebruikte omschrijving '*moeite met lezen en schrijven van alledaagse taken*' ruimer heeft geïnterpreteerd dan alleen het niet goed kunnen uitvoeren van taken zoals die kenmerkend zijn voor IALS-niveau 1. Een voordeel daarvan is, dat zo ook zicht wordt verkregen op schrijf- en leesproblemen bij volwassenen die boven het niveau van laaggeletterdheid uitsteken. Een nadeel is, dat zo niet precies is na te gaan wie als 'echt' laaggeletterd moet worden geïnterpreteerd. Door gebruik te maken van gegevens uit het IALS-onderzoek zal blijken dat het toch mogelijk is daar een redelijk goed beeld van te krijgen.

Populatie en steekproef(kader)

De populatie voor het onderzoek is de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder. Zoals in bevolkingsonderzoek gebruikelijk is, worden de data verzameld via een steekproef. Die steekproef moet getrokken kunnen worden uit een database die een representatieve steekproef mogelijk maakt en die ook de gegevens levert om respondenten te kunnen benaderen.

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van databases (panels) van TNS NIPO waarin telefonisch benaderbare huishoudens (personen) zijn opgenomen. Dit steekproefkader, hoe omvangrijk ook, heeft als beperking dat personen die niet telefonisch bereikbaar zijn (bijvoorbeeld vanwege geheime nummers) niet in de steekproef getrokken kunnen worden. Dat levert echter pas een probleem op als bepaalde bevolkingsgroepen systematisch ondervertegenwoordigd zijn in de database. Voor Nederlanders van allochtone afkomst blijkt dat ook het geval te zijn. Een andere factor die de ondervertegenwoordiging van Nederlanders van allochtone afkomst versterkt, is het Nederlands als voertaal in de enquête. Er zijn manieren denkbaar om dit tegen te gaan, maar die vielen buiten de mogelijkheden van dit onderzoek.

Gegeven deze beperking is door TNS NIPO voor de eerste meting (hierna voormeting genoemd) en ook voor de tweede meting (hierna nameting genoemd) een gestratificeerde, aselechte steekproef van Nederlanders van 18 jaar en ouder getrokken uit de bestanden van TNS NIPO. Om er verzekerd van te zijn dat het gewenste aantal van tenminste 1000 respondenten per meting gehaald zou worden, zijn reserve steekproeven getrokken.

Dataverzameling

De telefonische dataverzameling is uitgevoerd door TNS NIPO. Bij vragen waar het antwoord bestond uit een lijst van mogelijkheden, is gebruik gemaakt van een gerandomiseerde aanbidding om onder andere volgorde-effecten te voorkomen.

De voormeting vond plaats in de eerste drie weken van augustus, dus ruim voorafgaand aan de week waarin de Dag van de Alfabetisering (8 september) viel. Van half tot eind september is de nameting verricht.

De benadering van respondenten liep door tot voor elke meting het afgesproken aantal van 1000 respondenten was bereikt. Met dat aantal per meting wordt een acceptabele nauwkeurigheid van de resultaten gegarandeerd.

1.3 Deelname en representativiteit

In beide metingen is een effectieve steekproef van ruim 1000 volwassen Nederlanders gerealiseerd. De beide steekproeven bleken op een punt duidelijk af te wijken van de samenstelling van de Nederlandse bevolking, namelijk met betrekking tot de afkomst van respondenten. Nederlanders van allochtone afkomst waren sterk ondervertegenwoordigd. Zij vormden 2 à 3 procent van de steekproef. Bij de keuze van de opzet (een telefonische enquête) was dit probleem deels voorzien, zoals hierboven is aangegeven. Er is van afgezien om via weging alsnog de representativiteit op dit punt na te streven. De groep respondenten van allochtone afkomst was daar zowel te klein als te selectief voor.

De verdere samenstelling van de steekproeven wordt hieronder kort beschreven. Om kleine afwijkingen ten opzichte van de autochtone populatie recht te trekken, heeft TNS NIPO een weging toegepast op beide steekproeven. Afgezien van het hierboven genoemde probleem van de afkomst van de respondenten, kunnen beide steekproeven daarom als voldoende representatief voor de autochtone Nederlandse bevolking worden beschouwd.

De verdeling van mannen en vrouwen was nagenoeg gelijk. Iets meer mannen (50,6%) dan vrouwen (49,4%) namen deel aan het onderzoek. Dat verschil was er in beide metingen. Ongeveer één op de vijf respondenten behoorde tot de jongvolwassenen (tot 35 jaar), ruim eenderde was 55 jaar of ouder.

Verreweg de meeste respondenten hadden na het basisonderwijs (lager onderwijs) een vervolgopleiding gedaan, maar een kleine 5 procent had ten hoogste basisonderwijs gevolgd. Middelbaar beroepsonderwijs was de meest voorkomende vervolgopleiding: 37 procent van de respondenten had een afgeronde opleiding op dat niveau.

Het percentage werkenden in beide steekproeven overtrof dat van de niet-werkenden: zo'n 56 procent werkte, ongeveer 44 procent niet. Van de niet-werkenden was bijna de helft 65 jaar of ouder (20% van de beide steekproeven). Bijna een op de tien respondenten was huisvrouw of huisman. De overige 15 procent bestond uit werklozen, arbeidsongeschikten, studenten en volwassenen die vrijwilligerswerk uitvoerden.

1.4 Indeling van het rapport

Het onderzoek heeft twee hoofdthema's: 1) de bekendheid van laaggeletterdheid in de Nederlandse bevolking en de invloed daarop door intensieve mediaberichtgeving en 2) de herkenning van laaggeletterdheid in de eigen sociale omgeving en bij zichzelf en de deelname aan cursussen om de lees- en schrijfvaardigheid te verbeteren.

De eerste vier hoofdvragen (zie paragraaf 1.1) vallen onder het eerste thema. De resultaten daarvan worden beschreven in hoofdstuk 2. De laatste drie hoofdvragen behoren tot thema 2. Voor zover het gaat om de herkenning van laaggeletterdheid bij anderen zijn de resultaten in hoofdstuk 3 te vinden. Voor zover het de beoordeling van de eigen geletterdheid betreft, wordt verwezen naar hoofdstuk 4. Het rapport wordt afgesloten met een samenvatting en enkele conclusies.

Bekendheid met laaggeletterdheid

2

Zijn volwassenen zich ervan bewust dat laaggeletterdheid² in Nederland op tamelijk grote schaal voorkomt? Weten ze ook waar laaggeletterden naar toe kunnen om hun lees- en schrijfvaardigheid te verbeteren? Dragen publiekscampagnes en berichtgeving in media over laaggeletterdheid er aan bij dat Nederlanders zich beter bewust worden van die problematiek? Die vragen staan centraal in dit hoofdstuk. In paragraaf 2.1 wordt begonnen met de laatste vraag, waarbij de campagne rond de Dag van de Alfabetisering (8 september) een soort ijkpunt is voor de effecten van de berichtgeving over laaggeletterdheid. Rond die dag is de media-aandacht immers op zijn grootst. In paragraaf 2.2 wordt dan vervolgens besproken in welke mate Nederlanders op de hoogte zijn van laaggeletterdheid onder volwassenen. De bekendheid met informatiepunten waar laaggeletterden terecht kunnen en organisaties waar lees- en schrijfcursussen voor volwassenen worden gegeven, komen in paragraaf 2.3 aan de orde.

2.1 Aandacht voor laaggeletterdheid

Geregeld besteden locale, regionale en landelijke media aandacht aan het probleem dat lang niet alle volwassenen in onze samenleving het lezen en schrijven voldoende beheersen om alledaagse schriftelijke communicatie zelfstandig te kunnen afhandelen. Het zwaartepunt in die berichtgeving valt rond de Dag (Week) van de Alfabetisering op 8 september. Maar ook door het

2 Het begrip 'laaggeletterdheid' wordt in dit onderzoek losjes gehanteerd en heeft een ruimere strekking dan het begrip zoals dat in de literatuur momenteel wordt gebruikt om een bepaald vaardigheidsniveau (ALS-niveau 1) aan te duiden. Zie voor een verantwoording de inzet in paragraaf 1.2. Waar in deze rapportage het onderscheid van belang is, zal dat expliciet in de tekst worden aangegeven.

jaar heen is er aandacht voor die problematiek, met name rond wervingscampagnes voor het nieuwe cursusjaar.

Om na te gaan of mediaberichten en landelijke campagnes het beoogde effect hebben, namelijk bij te dragen aan het bewustzijn van laaggeletterdheid in onze samenleving en het bewustzijn dat daar iets aan kan worden gedaan, zijn de respondenten in de voor- en nameting enkele vragen op dit punt voorgelegd. Omdat rond de Dag (Week) van de Alfabetisering veel landelijke, regionale en lokale berichtgeving via tv, radio, kranten en advertentiebladen plaatsvindt, is het allereerst de vraag of de Dag van de Alfabetisering als fenomeen wordt opgemerkt. En vervolgens, wat belangrijker is, of de boodschap zelf overkomt. Dat laatste is nagegaan door respondenten te vragen of ze het afgelopen half jaar iets hebben gelezen, gehoord of gezien over laaggeletterdheid. Door dat een kleine maand voor de Dag van de Alfabetisering en een paar weken erna te doen, kan het effect van die intensieve aandacht worden nagegaan.

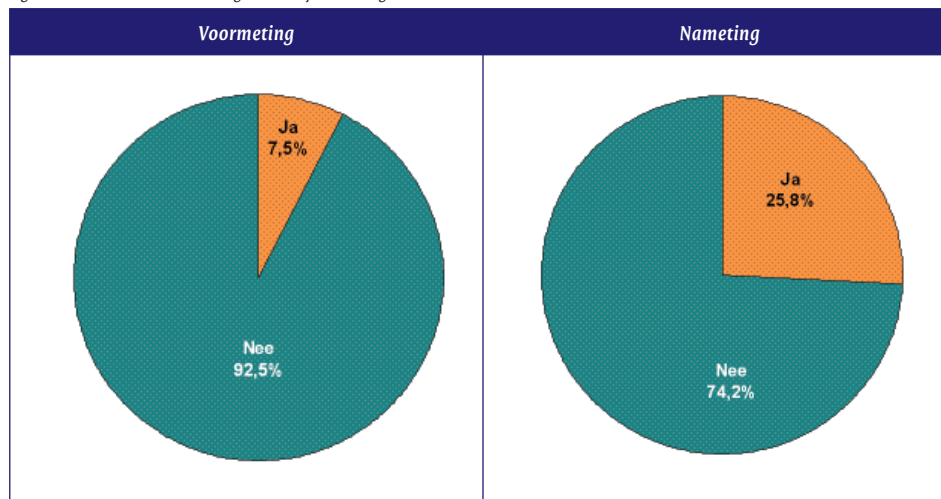
Hoe bekend is de Dag van de Alfabetisering?

Respondenten kregen in de voor- en nameting, nadat eerst al enkele inhoudelijke zaken over laaggeletterdheid aan de orde waren geweest, de volgende vraag voorgelegd: *Op 8 september wordt (werd) weer de Wereldalfabetiseringsdag gevierd. Wist u dat, voordat u aan dit onderzoek meewerkte?*

Respondenten komen met 'ja' of 'nee' antwoorden. Het resultaat van de voor- en nameting is weergegeven in Figuur 2.1.

Voorafgaand aan de Dag van de Alfabetisering zei 7 à 8 procent van de respondenten wel eens van die dag te hebben gehoord. Na de week van de Dag van de Alfabetisering werd die vraag door ruim een kwart van de respondenten bevestigend beantwoord. Dat is een aanzienlijke toename in bekendheid met de dag als zodanig. Een groot deel van de bevolking, zo'n driekwart, blijkt het echter toch te ontgaan dat deze dag wordt gevierd.

Figuur 2.1: Bekendheid met de Dag van de Alfabetisering

Aannemende dat hoger opgeleide volwassenen beter op de hoogte zijn van wat er in de samenleving gebeurt dan lager opgeleiden, zeker als informatie daarover via de media wordt verspreid, is het te verwachten dat het opleidingsniveau een rol speelt. Verdere analyses laten inderdaad zo'n effect zien, zij het in beperkte mate. Van de laagst opgeleiden (ten hoogste mavo) was in de voor- en nameting respectievelijk 6 en 25 procent van de respondenten bekend met de Dag van de Alfabetisering, van de hoogst opgeleiden (hbo en wo) was dat respectievelijk 10 en 28 procent.

Wordt ook rekening gehouden met leeftijd, dan doet zich een interessant verschijnsel voor. Uitgezonderd in de groep met het laagste opleidingsniveau, waarin geen leeftijdseffect is gevonden, neemt de bekendheid van de Dag van de Alfabetisering duidelijk toe met de leeftijd van de respondenten. Dat geldt in ieder geval voor de voormeting. Van respondenten uit de nameting waren geen leeftijden bekend.

Van de totale groep met middelbaar beroepsonderwijs als hoogste opleidingsniveau kende 6 à 7 procent de Dag van de Alfabetisering. Letten we op leeftijd, dan bleek niet meer dan zo'n 3 procent

van degenen tot 45 jaar bekend te zijn met die dag. In de leeftijd van 46 tot 55 was dat 9 procent en dat loopt verder op naar 11 procent bij 55-plussers. Het sterkste leeftijdseffect is te vinden bij de hoogst opgeleiden (hbo en wo). In die groep was 4 à 5 procent van de jong volwassenen in de voormeting op de hoogte van de Dag van de Alfabetisering, 8 procent van de 36- tot 45-jarigen, 11 procent van de 46- tot 55-jarigen en bijna een kwart van de oudste respondenten (55+).

Samengevat kan worden gesteld, dat de intensieve berichtgeving over lees- en schrijfproblemen in de media rond 8 september tot een duidelijke toename heeft geleid in de bekendheid met de Dag van de Alfabetisering. Bij oudere, hoger opgeleide Nederlanders was het effect het grootst. Tegelijkertijd moet worden geconstateerd dat driekwart van de bevolking het fenomeen 'Dag van de Alfabetisering' is ontgaan.

De resultaten doen sterk vermoeden dat Nederlanders de Dag van de Alfabetisering gaandeweg het jaar uit hun geheugen verliezen. De laatste jaren is er immers steeds rond 8 september veel aandacht voor laaggeletterdheid geweest. Het ligt voor de hand dat in de voorafgaande jaren ook (veel) meer volwassenen dan de 7 procent die nu in de voormeting is gevonden, direct na 8 september op de hoogte waren van de Dag van de Alfabetisering.

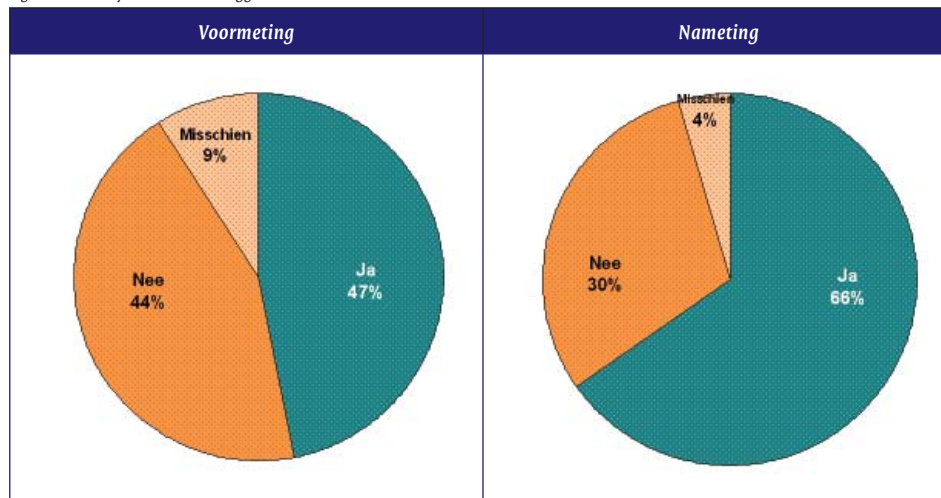
Hoewel bekendheid met de Dag van de Alfabetisering iets zegt over de impact van de campagne en de berichtgeving in de media, is het interessanter en belangrijker om te weten of Nederlanders door berichtgeving beter op de hoogte worden gebracht van inhoudelijke aspecten van laaggeletterdheid.

Wordt berichtgeving over laaggeletterdheid opgepikt?

Ruim een decennium geleden namen beleidsmakers met verbazing kennis van de uitkomsten van het onderzoek naar laaggeletterdheid in ons land. Zo is ook te verwachten dat zonder aandacht in de media, burgers niet het geringste vermoeden hebben van de omvang van het probleem, namelijk dat ongeveer 1,5 miljoen Nederlanders zoveel moeite hebben met lezen en schrijven, dat ze veel alledaagse lees- en schrijftaken niet of moeilijk kunnen uitvoeren. Hoewel de aandacht voor laaggeletterdheid in de media zelf niet het onderwerp van onderzoek was, kunnen we ervan uitgaan dat in de loop van het jaar in diverse media aandacht aan dit fenomeen is besteed. Rond 8 september is dat zeker het geval. Twee vragen zijn in dit verband daarom van

belang: 1) Welk percentage van de bevolking heeft voorafgaand aan 8 september wel eens iets in de media gelezen, op de radio gehoord of op de tv gezien over laaggeletterdheid bij volwassenen? 2) Neemt dat percentage toe direct na 8 september? De concrete vraag die respondenten in de voor- en nameting is voorgelegd luidt: *Heeft u de afgelopen 6 maanden wel eens iets gelezen, gehoord of gezien over volwassenen die moeite hebben met lezen of schrijven?* De vraag kon worden beantwoord met 'ja', 'nee', 'het zou kunnen' en 'ik weet het niet'. De laatste twee antwoordcategorieën zijn in Figuur 2.2 bij elkaar genomen als 'misschien'.

Figuur 2.2: Geïnformeerd over laaggeletterdheid door de media

Minder dan de helft van de respondenten (47%) zei in het half jaar voorafgaand aan de voormeting iets gelezen, gehoord of gezien te hebben over laaggeletterdheid. Ongeveer evenveel respondenten (44%) had dat niet en bijna één op de tien wist het niet zeker. Een vergelijking met de nameting (rechter deel Figuur 2.2) maakt duidelijk dat de campagne rond 8 september een aanzienlijk deel van de Nederlanders heeft bereikt. Het percentage respondenten dat

via kranten, weekbladen, radio of tv geïnformeerd was over laaggeletterdheid, kwam in de nameting namelijk uit op 65 procent. Er mag vanuit worden gegaan dat de campagne meer Nederlanders heeft bereikt dan de 20 procent die het verschil vormt tussen de voor- en de nameting. Hoewel het niet direct is gemeten, mag worden aangenomen dat ook onder degenen die al eerder informatie 'onder ogen' hadden gekregen over laaggeletterdheid, een flink deel in de week rond 8 september opnieuw via de media daarover geïnformeerd werd.

Het opleidingsniveau speelt opnieuw een rol. De hoogst opgeleiden hebben zowel in de voor- als in de nameting vaker dan lager opgeleiden aangegeven via de media te zijn geïnformeerd over laaggeletterdheid. Van de hoogst opgeleiden (hbo en wo) had, voorafgaand aan 8 september, de helft kennis genomen van volwassenen met lees- en schrijfproblemen en direct na de week van 8 september gaf driekwart van hen dat aan. Voor het lagere en middelbare opleidingsniveau zijn die percentages 45 en 47 procent (voormeting) en 62 en 63 procent (nameting).

Niet alleen zijn er dus relatief meer hoger opgeleiden geïnformeerd, ook de toename in de bekendheid met laaggeletterdheid van de voor- naar de nameting is bij hoger opgeleiden groter. Het leeftijds effect dat bij de naamsbekendheid is gevonden, ontbreekt hier.

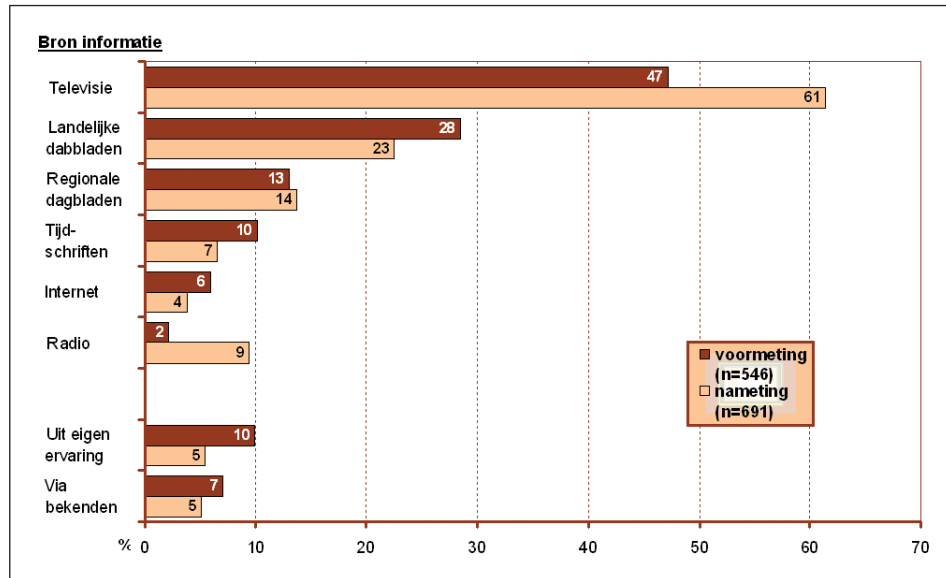
Via welke media raken volwassenen vooral geïnformeerd?

Degenen die aangaven iets gehoord, gezien of gelezen te hebben over laaggeletterdheid, kregen vervolgens de vraag voorgelegd via welk kanaal of welke kanalen ze die informatie hadden opgepikt. (*'Waar heeft u iets gelezen, gehoord, of gezien over volwassenen die niet zo goed kunnen lezen of schrijven?'*) De enquêteur las de meest bekende media in een willekeurige volgorde op en respondenten konden direct antwoord geven. Figuur 2.3 toont de categorieën en de resultaten van de voor- en nameting.

Duidelijk is dat televisie verreweg het belangrijkste medium is in de berichtgeving over laaggeletterdheid. Dat blijkt zowel in de voor- als in de nameting. In de voormeting gaf bijna de helft van de respondenten die geïnformeerd waren over laaggeletterdheid aan, dat ze via dat kanaal er iets over hadden vernomen. Afgezet tegen de totale steekproef (totale volwassen bevolking) blijkt een kwart van de Nederlanders in de eerste 6 à 7 maanden van 2006 via de tv

geïnformeerd te zijn over lees- en schrijfproblemen bij volwassenen. Direct na de Week van de Alfabetisering gaf ruim 60 procent van de geïnformeerden aan dat de tv daar een rol in had gespeeld. Dat komt neer op 42 procent van de totale bevolking. Duidelijk is dat de radio een veel geringere rol speelt. Direct na 8 september zei één op de tien geïnformeerde respondenten, dat ze (ook) via de radio iets hadden gehoord over laaggeletterde volwassenen. Bij de helft van die groep was dat niet de enige informatiebron, ook via de tv had die groep er iets over gezien.

Figuur 2.3: Media die rol spelen in informatie over laaggeletterdheid

De landelijke dagbladen komen op de tweede plaats als het gaat om het bereiken van het publiek en ze overtreffen daarmee de regionale dagbladen. Dat geldt zowel in een periode waarin het thema minder aandacht krijgt, als in de periode van intensievere aandacht rond 8 september.

Lager en hoger opgeleiden noemden zowel in de voor- als in de nameting vaker de landelijke dan de regionale dagbladen als bron van informatie.

Of het verschil tussen de landelijke en de regionale dagbladen te herleiden is tot een verschil in aandacht voor het thema, is niet te zeggen. Zoals aangegeven is dat niet in het onderzoek nagegaan. Wel blijkt de oplage als een verklarende factor te kunnen worden uitgesloten. De oplage van de regionale dagbladen was in 2004 namelijk aanzienlijk hoger (ruim 400.000) dan die van de landelijke dagbladen (bron: www.persmediator.nl). Het is mogelijk dat de gratis landelijke kranten voor het effect hebben gezorgd.

Als op de overlap tussen landelijke en regionale dagbladen wordt gecontroleerd, dan blijkt ongeveer één op de drie geïnformeerde respondenten via de krant iets te hebben gelezen over laaggeletterdheid bij volwassenen. Omgerekend naar de totale steekproef is dat 18 procent. Bijna één op de vijf Nederlanders is via de krant dus in aanraking gekomen met het onderwerp of werd er opnieuw mee geconfronteerd.

Een deel van de respondenten blijkt uit eigen ervaring en/of via bekenden (dus niet via de media) op de hoogte te zijn van lees- en schrijfproblemen bij volwassenen. 'Uit eigen ervaring' wil hier niet zeggen, dat men zelf laaggeletterd is, maar dat men het in zijn eigen (directe) sociale omgeving heeft herkend bij bijvoorbeeld familieleden, vrienden of collega's.

Vergroting van de bekendheid met laaggeletterdheid verloopt dus vooral via de tv, maar de dagbladen vervullen eveneens een niet onbelangrijke rol. Over de kwaliteit en de breedte van de informatievoorziening is op basis van de enquêtegegevens niets te zeggen. Het is goed denkbaar dat de diepte en breedte van de informatievoorziening meer via de dagbladen dan via de tv en radio wordt bereikt.

2.2 Inzicht in de omvang van laaggeletterdheid

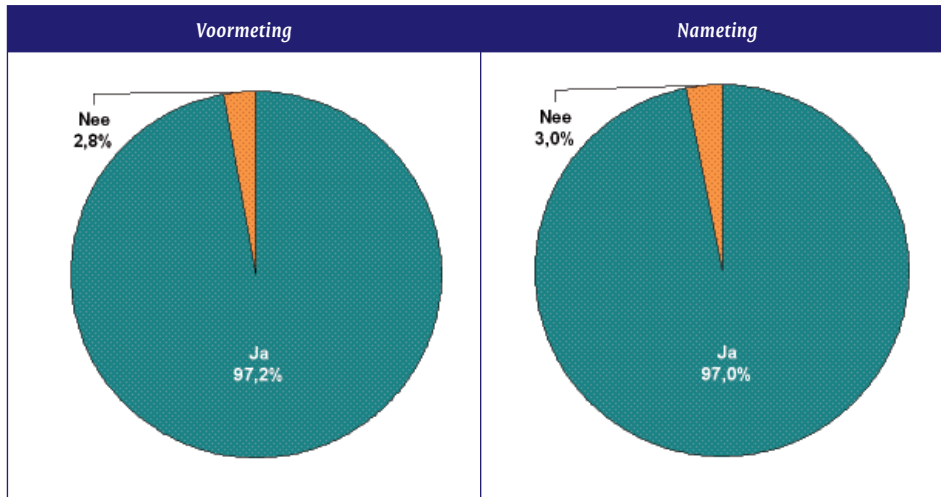
In de vorige paragraaf bleek dat na de Dag van de Alfabetisering tweederde van de bevolking iets gelezen, gehoord of gezien had over volwassenen die moeite hebben met lezen of schrijven. Het percentage dat vermoedt of weet dat laaggeletterdheid in ons land voorkomt, zou best wel eens hoger kunnen liggen dan het percentage dat zegt het laatste halfjaar erover geïnformeerd te zijn. Bijvoorbeeld vanwege eerdere ervaringen of eerdere berichtgeving. Ook de wetenschap dat een deel van onze bevolking nauwelijks Nederlands spreekt, zal eraan bijdragen dat meer mensen beseffen dat niet iedereen voldoende geletterd is in onze taal.

Hoeveel Nederlanders vermoeden of weten dat een adequate lees- en schrijfvaardigheid geen vanzelfsprekendheid is in onze samenleving, komt in deze paragraaf aan de orde. Respondenten is in de voor- en nameting gevraagd of er in Nederland volwassenen zijn die moeite hebben met lezen en schrijven en vervolgens hoe omvangrijk die groep is.

Komt laaggeletterdheid in ons land voor?

In de voor- en nameting is de respondenten gevraagd of er in ons land volwassenen zijn die moeite hebben met lezen of schrijven. Zoals in de inleiding is opgemerkt, hoeft het begrip 'moeite met lezen of schrijven' niet voor iedereen samen te vallen met de gangbare operationalisering van 'laaggeletterdheid' in termen van IALS-niveaus. Het is daarom mogelijk dat een deel van de respondenten bij de gestelde vraag volwassenen op het oog had die volgens die gangbare definitie niet laaggeletterd zijn, maar die met complexere lees- en schrijftaken moeite hebben, zoals het schrijven van een sollicitatiebrief, het invullen van bepaalde formulieren of het begrijpen van handleidingen of formele brieven.

Figuur 2.4: Laaggeletterdheid komt voor in ons land

Kijken we, rekening houdend met het definitieprobleem, naar de uitkomsten van de voor- en de nameting (Figuur 2.4), dan blijkt vrijwel iedereen te weten of te vermoeden dat schrijven en lezen geen vanzelfsprekende vaardigheden zijn voor volwassenen in onze samenleving. In de voormeting gaf 97 procent van de respondenten aan dat er volwassenen zijn die moeite hebben met lezen en schrijven en het rechter deel van de figuur toont dat dat in de nameting hetzelfde was.

Er is weliswaar niet gevraagd hoe zeker respondenten van hun antwoord waren, maar het volgende hoofdstuk maakt duidelijk dat een flink deel van de bevolking in hun eigen omgeving volwassenen tegenkomt met lees- en schrijfproblemen.

Hoe goed wordt de omvang van laaggeletterdheid ingeschat?

De vraag of volwassenen zich ook bewust zijn van de omvang van laaggeletterdheid in ons land is interessanter. Iedereen kan bedenken dat er altijd wel een aantal volwassenen is met lees- of

schrijfproblemen. Maar weten of vermoeden ze ook dat ons land zo'n 1,5 miljoen laaggeletterden van 16 jaar en ouder telt?

Om dat na te gaan is de respondenten gevraagd om de omvang van het probleem te schatten. Als referentiekader werd verteld dat ons land zo'n 12 miljoen inwoners van 15 jaar of ouder telt. Om antwoordtendenties te voorkomen, is een open vraag gesteld. De antwoorden werden door de enquêteurs direct gerubriceerd³. Van die rubricering zijn voor de presentatie enkele categorieën samengevoegd (vergelijk de voetnoot en de tabel). De percentages in Tabel 2.1 zijn gebaseerd op de respondenten die de vraag of in Nederland laaggeletterde volwassenen voorkomen, bevestigend had beantwoord.

Tabel 2.1: Geschat aantal laaggeletterde Nederlanders

Geschat aantal laaggeletterden	voormeting (n=981) %	nameting (n=976) %	totaal (n=1957) %
<10.000 - 100.000	11,8	10,9	11,3
100.000 - 500.000	16,0	13,4	14,7
500.000 - 1 miljoen	14,2	12,7	13,4
1 miljoen - 1½ miljoen	17,4	20,8	19,1
> 1½ miljoen	34,9	35,0	35,0
weet het niet	5,7	7,2	6,4

Als eerst naar de voormeting (eerste kolom) wordt gekeken, dan blijkt dat 1 op de 8 respondenten de omvang van laaggeletterdheid in ons land sterk onderschatte. Zij kwamen met 10.000 tot 100.000 laaggeletterde volwassenen en twee à drie procent dacht zelfs dat het hooguit om zo'n 10.000 Nederlanders gaat. Rond de 16 procent noemde hogere percentages, maar ook die schattingen liggen nog ver onder het werkelijke aantal en dat geldt eveneens voor

³ De oorspronkelijke categorieën zijn: 1) <10.000; 2) 10.000-50.000; 3) 50.000-100.000; 4) 100.000-250.000; 5) 250.000-½ miljoen; 6) ½-1 miljoen; 7) 1-1½ miljoen; 8) >1½ miljoen.

zo'n 14 procent die ervan uitging dat onze samenleving een half tot een miljoen laaggeletterden kent.

Ruim de helft van de respondenten uit de voormeting kwam met reëlere schattingen; zij dachten aan meer dan een miljoen (17%) tot meer dan anderhalf miljoen (35%).

Er kan dus worden gesteld dat voorafgaande aan de campagnes rond de Dag van de Alfabetisering bijna de helft van de Nederlanders het aantal volwassenen dat moeite heeft met lezen en schrijven sterk onderschatte. De vraag is of de campagne dat beeld heeft kunnen bijstellen.

Een vergelijking van de voor- en de nameting (kolom 1 en 2 in Tabel 2.1) laat zien dat daar niet echt sprake van is. Weliswaar is het aantal respondenten met duidelijk te lage schattingen iets afgenomen, maar daar staat tegenover dat er iets meer respondenten waren die er niets over konden zeggen. De verschillen zijn in ieder geval niet statistisch significant ($p=0,18$), ook niet als met weglating van de categorie 'ik weet het niet' een lineair effect wordt onderzocht ($p=0,15$).

Deze resultaten maken duidelijk dat de omvang van laaggeletterdheid in de berichtgeving rond 8 september onvoldoende duidelijk over het voetlicht is gebracht, althans het is niet of onvoldoende opgepikt. Een verdere aanwijzing daarvoor is, dat er in de nameting geen duidelijk verschillen in het geschatte aantal laaggeletterden zijn gevonden tussen respondenten die wel en die niet iets hadden gehoord, gezien of gelezen over het thema laaggeletterdheid. Het lijkt er dus op dat het bij velen om een 'sophisticated guess' gaat en niet om feitelijke kennis.

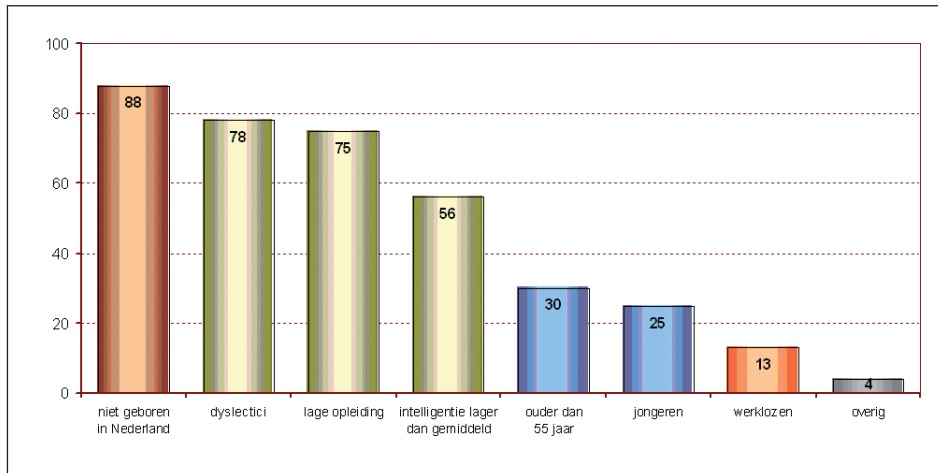
Vergelijken we die resultaten met een landelijk onderzoek uit 1990 (NIPO, 1990), dan lijkt het bewustzijn van de problematiek te zijn toegenomen. Hoewel het NIPO-onderzoek zich richtte op 'echt' analfabetisme, werd tevens een ruimere definitie gehanteerd. De onderzoekers stellen: *"Wordt de ruime definitie van analfabetisme gehanteerd dan komen de schattingen uit op 300.00 tot 400.000 personen die niet of onvoldoende kunnen lezen en/of schrijven"* (p. 5). Het is mogelijk dat de schattingen verbeterd zijn door de campagnes in de afgelopen jaren (het Actieplan; zie de Inleiding), maar het is ook denkbaar dat respondenten meer rekening hebben gehouden met de toename van Nederlanders van allochtone afkomst. Dat laatste lijkt het geval als we kijken naar de bevolkingsgroepen die zijn genoemd op de vraag waar veel laaggeletterden voorkomen (zie volgende paragraaf).

Een interessante vraag in dit verband is nog of het opleidingsniveau van respondenten samenhangt met de schattingen. Hoger opgeleiden zijn iets beter geïnformeerd en het lijkt aannemelijk dat zij tot betere schattingen in staat zijn. Een verdere analyse toont echter dat zoiets niet het geval is. Het enige verschil is, dat verhoudingsgewijs drie keer zoveel lager opgeleiden (maximaal mavo) dan hoger opgeleiden (hbo, wo) geen schatting konden of durfden te maken (respectievelijk 9% en 3%). Verder zijn er geen verschillen gevonden. Zowel van de laagst als van de hoogst opgeleiden dacht rond de 10 procent dat niet meer 100.000 Nederlanders van 15 jaar of ouder laaggeletterd zijn en ook de percentages die met schattingen tussen 100.000 en 500.000 kwamen, lagen dicht bij elkaar. Ook veel hoger opgeleiden hebben de informatie over het aantal laaggeletterden in onze samenleving niet goed opgepikt uit de berichtgeving rond de Dag van de Alfabetisering.

In welke bevolkingsgroepen komt laaggeletterdheid veel voor?

Aan welke bevolkingsgroepen denken Nederlanders vooral als het gaat om lees- en schrijfproblemen? Om dat te kunnen nagaan, kregen de respondenten de vraag in welke bevolkingsgroepen veel volwassenen moeite hebben met lezen en schrijven. Dat kon worden aangegeven voor een aantal categorieën die de enquêteur oplas, maar respondenten konden ook zelf groepen noemen. Omdat er op dit punt geen duidelijke verschillen tussen de voor- en de nameting zijn gevonden, zijn de resultaten van beide metingen tezamen genomen en gepresenteerd in Figuur 2.5.

Figuur 2.5: Groepen waarin laaggeletterdheid volgens respondenten veel voorkomt

Op de vraag in welke groepen laaggeletterdheid **veel** voorkomt, wezen respondenten in de eerste plaats op Nederlanders van allochtone afkomst. Voor bijna 9 op de 10 respondenten is dat de bevolkingsgroep met veel laaggeletterden. Vervolgens komen drie groepen die gekarakteriseerd kunnen worden op basis van geringere (specifieke) cognitieve kennis of vaardigheden, namelijk dyslectici, volwassenen met een laag opleidingsniveau en mensen met een beneden gemiddelde intelligentie. Volgens zo'n driekwart van de respondenten moet vooral aan dyslectici en aan laag opgeleiden worden gedacht bij lees- en schrijfproblemen en volgens ruim de helft van de respondenten ook aan volwassenen met een lager dan gemiddelde intelligentie. Bepaalde leeftijdsgroepen (jongeren en ouderen) zijn door aanzienlijk minder respondenten als een potentiële probleemgroepen herkend: een kwart meende dat het onder jongeren veel voorkomt en bijna eenderde dacht aan ouderen. Werklozen als groep is genoemd door ongeveer een 1 op de 8 respondenten.

2.3 Voorzieningen voor laaggeletterden

Hoe staan Nederlanders tegenover voorzieningen voor laaggeletterden om beter te leren lezen en schrijven? En weten Nederlanders ook waar laaggeletterden terecht kunnen voor informatie en hulp?

Inzicht daarin is voor campagnevoerders van belang. Veel laaggeletterden vinden het namelijk moeilijk de stap naar de educatie te zetten, zo is de afgelopen jaren wel gebleken (Neuvel & Bersee, 2003, 2004, 2005). Schaamte, een afkeer van leren en school, weinig zelfvertrouwen, het gevoel dat lezen moeilijk is en wellicht onbekendheid met het cursusaanbod, zijn factoren die waarschijnlijk de geringe deelname aan lees- en schrijfcursussen mede bepalen. Veel laaggeletterden komen er dus niet zelf toe om zich aan te melden bij de educatie. Een behulpzame en stimulerende omgeving lijkt van belang om laaggeletterde volwassenen over de streep te trekken. Die omgeving zal alleen die functie kunnen vervullen, als men het ook belangrijk vindt dat laaggeletterden een tweede kans krijgen om beter te leren lezen en schrijven en als men weet welke wegen daarvoor moeten worden bewandeld. Over beide punten zijn daarom vragen in de enquête opgenomen.

Moeten laaggeletterden een kans krijgen om beter te leren lezen?

Van familie, kennissen of collega's in de omgeving van laaggeletterden zal geen stimulans uitgaan als ze het niet belangrijk vinden dat laaggeletterde volwassenen een herkansing krijgen. De eerste vraag die in dit verband daarom van belang is, luidt: *Hoe belangrijk vindt u het dat mensen die moeite hebben met lezen of schrijven een kans krijgen dit beter te leren?* Beantwoording gebeurde op een 5-puntsschaal lopend van heel belangrijk (1) tot heel onbelangrijk (5), met als middelste waarde een neutraal standpunt (niet belangrijk, niet onbelangrijk). Om te voorkomen dat die waarde gebruikt zou worden voor 'geen mening', was de antwoordcategorie 'ik weet het niet' toegevoegd. Tabel 2.2 toont de resultaten van de voor- en nameting.

Tabel 2.2: Meningen over het belang laaggeletterden kansen te geven hun lees- en schrijfvaardigheid te verbeteren

Meting	Mate van belangrijkheid					
	<i>heel belangrijk</i>	<i>belangrijk</i>	<i>+/-</i>	<i>onbelangrijk</i>	<i>heel onbelangrijk</i>	<i>weet het niet</i>
	%	%	%	%	%	%
voormeting	74,0	23,8	1,2	0,5	0,0	0,5
nameting	73,0	23,6	1,8	0,8	0,3	0,6
Totaal	73,5	23,7	1,5	0,6	0,1	0,5

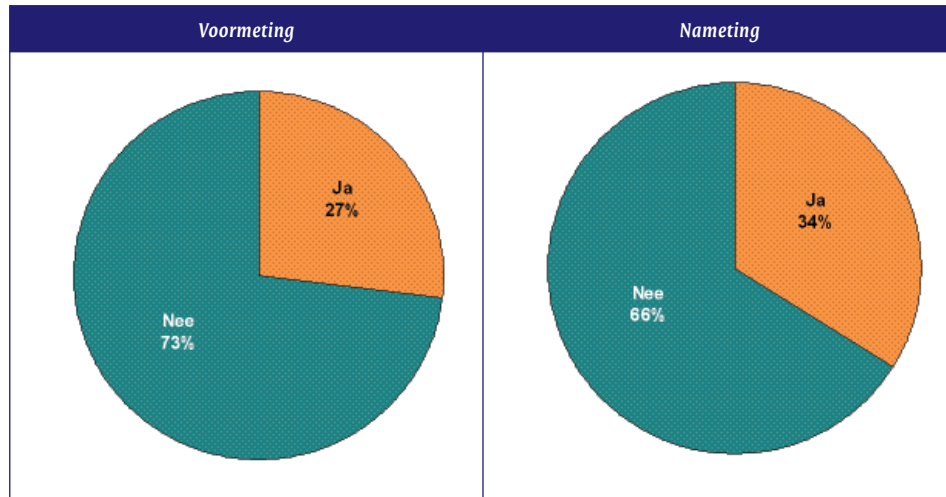
Een eerste blik op de tabel maakt duidelijk dat Nederlanders vrij unaniem van mening zijn dat volwassenen die niet goed hebben leren lezen en schrijven een herkansing moeten kunnen krijgen om die cruciale vaardigheden alsnog te leren. In zowel de voor- als nameting gaf bijna driekwart van de respondenten aan dat zeer belangrijk te vinden en was nog eens bijna een kwart van mening dat het belangrijk was. Voor de resterende antwoorden zijn de percentages te laag om nog interessant te zijn en dat geldt in nog sterkere mate voor de minieme verschillen.

Geconcludeerd kan worden dat Nederlanders zeer positief staan tegenover voorzieningen die laaggeletterden de mogelijkheid bieden beter te leren lezen en schrijven. Extra aandacht in campagnes om Nederlanders daarvan te overtuigen lijkt niet nodig, gezien het ontbreken van verschillen tussen de voor- en nameting.

Is bekend waar laaggeletterden terecht kunnen voor informatie en hulp?

Om na te gaan of Nederlanders weten waar informatie is te krijgen over laaggeletterdheid en over cursussen voor laaggeletterden, is bij de respondenten naar instanties of organisaties gevraagd die daar iets over kunnen zeggen. Alleen respondenten die relevante instanties opgaven, zijn geclassificeerd als voldoende geïnformeerd op dit punt. Tot die instanties zijn gerekend scholen waar men voor een cursus terecht kan (met name roc's), organisaties die een doorverwijsfunctie hebben (bijvoorbeeld huisartsen en bibliotheken) of die zo'n functie kunnen vervullen of iemand in ieder geval verder kunnen helpen (bijvoorbeeld vakbonden, personeelsafdelingen, gemeentes). De resultaten zijn weergegeven in Figuur 2.6.

Figuur 2.6: Bekendheid met instanties waar laaggeletterden informatie kunnen inwinnen over lees- en schrijfcursussen

Een minderheid van de respondenten was op de hoogte van instanties die laaggeletterden en hun sociale omgeving kunnen informeren over lees- en schrijfcursussen. In de voormeting betrof het niet meer dan een kwart van de respondenten, in de nameting ging het om eenderde. De bekendheid van die instanties is dus licht toegenomen na 8 september, wat wijst op een zeker effect van de campagne en de berichtgeving rond de Dag van de Alfabetisering. De resultaten in Tabel 2.3 duiden daar ook op. Die tabel toont de relevante instanties met de daarbij behorende percentages respondenten. Een aantal respondenten wist twee of meer instanties te noemen.

Tabel 2.3: Instanties waar laaggeletterden volgens respondenten terecht kunnen

Genoemde instanties	voormeting	nameting
	(n=1005) %	(n=1008) %
Roc/Volwassenenonderwijs	9,4	10,9
Buurthuis	4,0	5,0
Volkshogeschool	0,6	0,3
Vereniging voor dyslexie	0,5	1,2
Gemeente	10,6	14,0
Bellijn	0,5	2,1
Bibliotheek	0,9	1,4
Huisarts	0,5	0,7
Ouderenbond	0,6	3,2
CWI	2,2	1,8
Personeelsafdeling bedrijven	0,3	0,8
Vakbond	0,2	1,3

Instanties waar laaggeletterden direct kunnen worden geholpen (roc's) of die hen zeker kunnen doorverwijzen (buurthuis, gemeente) zijn betrekkelijk weinig genoemd. Niet meer dan één op de tien respondenten kwam met een roc, de gemeente werd in de nameting iets vaker genoemd, maar het buurthuis daarentegen door niet meer dan 4 à 5 procent. Helemaal opvallend laag 'scoort' de bellijn, die toch een laagdrempelige toegang moet zijn voor informatie. Vóór 8 september kwam minder dan 1 procent van de respondenten zelf met de bellijn, na de Dag van de Alfabetisering was niet veel hoger. Slechts 2 procent kon spontaan de bellijn noemen. Het is een lichte verbetering ten opzichte van de voormeting, maar ook niet meer dan dat. Zetten we de percentages om naar absolute aantallen, dan is het aantal Nederlanders dat de bellijn kon noemen gestegen van ongeveer 60.000 in de voormeting naar ongeveer 240.000 in de nameting. De voormeting maakt tevens duidelijk dat de bellijn weer in de vergetelheid raakt als de aandacht er niet op wordt gevestigd. Ook in voorgaande jaren werd de bellijn door de campagnes 'in beeld' gebracht (zie de jaarverslagen van de 'Monitor Landelijke Bellijn',

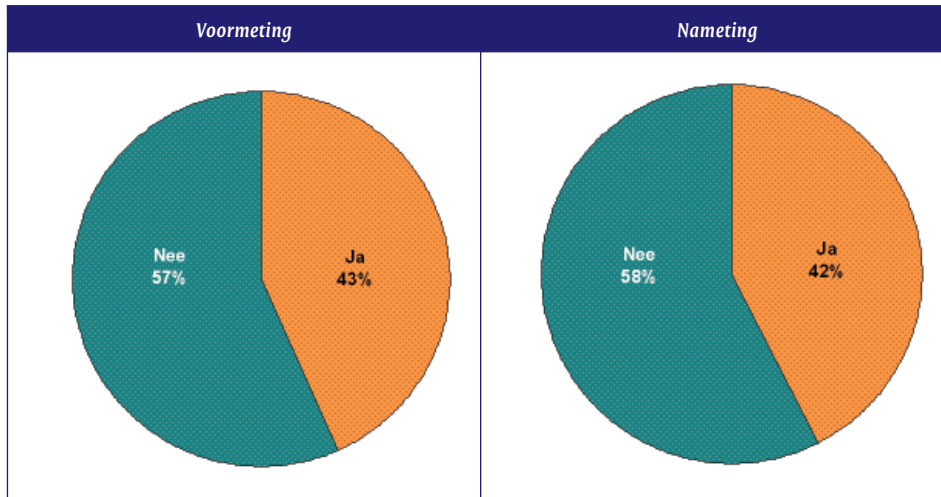
2003-2004 en 2005-2005). De jaarverslagen laten pieken zien samenhangend met campagnes, pieken die, naarmate de tijd verstrijkt, weer wegebben.

Het is goed erop te wijzen, dat bekendheid met de bellijn hier geoperationaliseerd is als het spontaan kunnen noemen van deze toegang op de vraag waar laaggeletterden terecht kunnen voor informatie. Die operationalisering is te verantwoorden, omdat het van spontane bekendheid afhangt of mensen later, nadat de aandacht niet meer op de bellijn is gevestigd, deze toegang toch blijven gebruiken. Het is dus niet uit te sluiten dat een andere vraagstelling, waarin passieve kennis van de bellijn wordt gevraagd, tot een hoger percentage geleid zou hebben.

Waar kunnen laaggeletterden terecht voor lees- en schrijfcursussen?

Hoewel het voldoende is te weten waar informatie over cursussen voor laaggeletterden is te vinden, kan er een stimulans vanuit gaan als laaggeletterden en hun sociale omgeving weten dat er lees- en schrijfcursussen in de eigen gemeente zijn. Respondenten is daarom in de voor- en de nameting gevraagd organisaties te noemen met een aanbod van lees- en schrijfcursussen voor laaggeletterden (*‘Waar worden in uw gemeente of stad lees- en schrijfcursussen gegeven voor volwassenen die problemen hebben met lezen en schrijven?’*). Evenals hiervoor, zijn alleen die respondenten als goed geïnformeerd geteld, die met een relevante instelling op de proppen konden komen. Figuur 2.7 en Tabel 2.4 tonen de resultaten.

Figuur 2.7: Bekendheid met instanties waar laaggeletterden lees- en schrijfcursussen kunnen volgen in hun gemeente

In de voormeting konden ruim 4 op de 10 respondenten een organisatie noemen die in hun programma lees- en schrijfcursussen voor volwassenen aanbood of waarvan redelijkerwijs valt aan te nemen dat ze zo'n aanbod hebben. Daartoe zijn gerekend: roc's, buurthuizen, Volkshogescholen en welzijnsinstellingen. Zie ook de tabel hieronder. Reïntegratiebureaus die er ook toe gerekend kunnen worden, zijn echter door geen enkele respondent genoemd.

Een vergelijking van het linker en rechter diagram in Figuur 2.7 geeft aan dat in de nameting dat percentage niet is veranderd. Dat wijst erop dat eventuele berichtgeving daarover rond de Dag van de Alfabetisering niet of nauwelijks is overgekomen.

Tabel 2.4: Organisaties waar laaggeletterden volgens respondenten een lees- of schrijfcursus kunnen volgen

Genoemde instanties	voormeting	nameting
	(n=1005) %	(n=1008) %
Roc/Volwassenenonderwijs	16,0	16,9
Buurthuis	28,2	26,8
Volkshogeschool	1,3	1,9

*Hiertoe zijn ook welzijnsinstellingen gerekend

Het buurthuis is in de voor- en nameting de meeste genoemde instelling waar volgens respondenten laaggeletterden terecht kunnen voor een lees- en schrijfcursus. Het ligt misschien voor de hand aan het buurthuis te denken, maar feitelijk verzorgen roc's de meeste lees- en schrijfcursussen, met name voor Nederlanders van autochtone afkomst. Het betekent dat relatief weinig volwassenen ervan op de hoogte zijn waar laaggeletterden momenteel werkelijk terecht kunnen om hun lees- en schrijfvaardigheid te verbeteren.

Als de eerste en tweede kolom in Tabel 2.4 met elkaar worden vergeleken, dan blijkt dat de media-aandacht rond de Dag van de Alfabetisering daaraan weinig heeft kunnen veranderen.

Samenvattend wijzen de resultaten van het onderzoek erop dat een duidelijke minderheid van de Nederlanders ervan op de hoogte is waar inlichtingen verkregen kunnen worden over lees- en schrijfcursussen voor laaggeletterde volwassenen en dat men in nog mindere mate weet waar die cursussen worden gegeven. De berichtgeving rond de Dag van de Alfabetisering zorgde wel voor iets meer bekendheid van instanties waar informatie kan worden ingewonnen, maar niet van de organisaties die cursussen geven. De bellijn, die voor een laagdrempelige toegang tot informatie moet zorgen, is nauwelijks bekend bij het grote publiek, ook niet na de campagne rond de Dag van de Alfabetisering.

Laaggeletterdheid in de eigen sociale omgeving

3

In het vorige hoofdstuk werd duidelijk dat de meeste Nederlanders weten of vermoeden dat er volwassenen zijn die moeite hebben met lezen en schrijven, hoewel bijna de helft dat percentage veel te laag inschat. Algemeen onderschrijft men dat het belangrijk is om laaggeletterden een nieuwe kans te bieden om hun schrijf- en leesvaardigheid te verbeteren. Toch weten relatief weinig Nederlanders waar ze precies moeten zijn voor informatie over lees- en schrijfcurssussen of waar die cursussen worden gegeven. Dat kan remmend werken op de stimulans die er van de sociale omgeving van laaggeletterden moet uitgaan om ze te bewegen deel te nemen aan een lees- en schrijfcurssus.

In dit hoofdstuk wordt nagegaan of Nederlanders laaggeletterde volwassenen in hun sociale omgeving kennen en of ze weten met welke problemen deze mensen kampen. Verder wordt bij de respondenten de deelname door bekende laaggeletterden aan lees- en schrijfcurssussen nagegaan. Omdat aangenomen kan worden dat deze zaken niet of nauwelijks worden beïnvloed door berichtgeving in de media, althans niet op korte termijn, zijn de vragen, op één na, alleen in de voormeting gesteld.

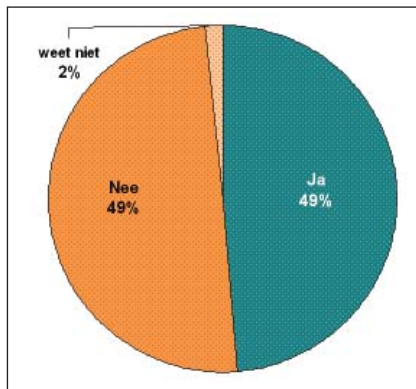
3.1 Bekendheid met laaggeletterden in de eigen omgeving

Allereerst is respondenten gevraagd of ze in hun omgeving volwassenen kennen met lees- of schrijfproblemen en zo ja, of ze weten tegen welke problemen die mensen aanlopen.

Hebben Nederlanders bekenden die laaggeletterd zijn?

De respondenten in de voor- en nameting kregen de vraag voorgelegd of ze in hun eigen omgeving volwassenen kenden die in het dagelijks leven moeite hebben of gehad hebben met lezen of schrijven. Omdat, zoals ook verwacht kon worden, er geen duidelijk verschil tussen de resultaten van de voor- en nameting is gevonden, ook geen lichte tendens die wijst op de invloed van de campagne rond 8 september, zijn de resultaten van beide metingen tezamen genomen. Figuur 3.1 toont een overall beeld van het percentage Nederlanders dat in zijn eigen omgeving één of meer laaggeletterden kent of kende en Tabel 3.1 geeft een uitsplitsing naar de relatie die men met die laaggeletterde(n) had.

Figuur 3.1: Percentage respondenten met laaggeletterden in de eigen omgeving

Bijna de helft van de respondenten gaf aan een volwassene te kennen die in het dagelijks leven problemen ervaart met lezen en schrijven. Een vergelijkbaar percentage wist niet zo iemand te noemen, terwijl 1 à 2 procent op die vraag geen duidelijk antwoord kon geven. Een verrassend groot aantal Nederlanders is dus van vrij nabij bekend met laaggeletterdheid, bijvoorbeeld bij familieleden, vrienden, collega's of andere kennissen.

Opmerkelijk genoeg is er geen verschil tussen respondenten met een laag, middelbaar of hoog opleidingsniveau. De leeftijd van respondenten speelt evenmin een rol. Alleen respondenten die het aantal laaggeletterden op tenminste 1,5 miljoen hadden geschat, gaven vaker aan volwassenen te kennen die moeite hadden met lezen en schrijven. Ongeveer 57 procent van hen was bekend met iemand met lees- of schrijfproblemen versus ongeveer 45 procent van de respondenten die lagere of te lage schattingen hadden gegeven. Die samenhang doet vermoeden dat een grotere bekendheid met laaggeletterden in de eigen sociale omgeving mensen alerter maakt op informatie die inspeelt op de problematiek van die groep.

In Tabel 3.1 is een uitsplitsing gemaakt naar de aard van de relatie met laaggeletterden. De percentages in de eerste kolom zijn gebaseerd op het aantal respondenten dat aangaf laaggeletterden te kennen, de percentages in de tweede kolom op alle respondenten. Die kolom geeft dus een beeld van de populatie.

Tabel 3.1: Percentage respondenten uitgesplitst naar categorieën bekenden die laaggeletterd zijn

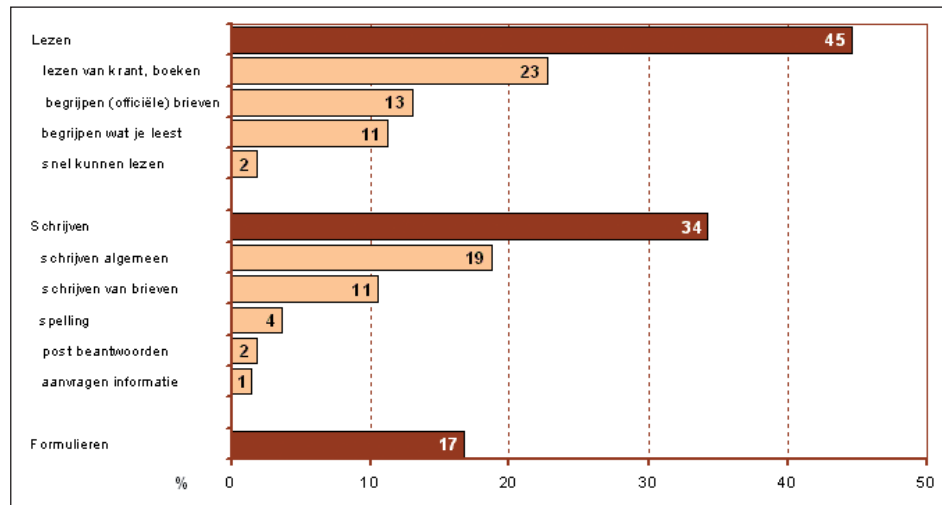
Aard van de relatie	<i>kent laaggeletterde in eigen omgeving</i>	<i>totale steekproef</i>
	(n=980) %	(n=2015) %
Huisgenoot	1,9	0,9
Familielid	35,5	17,3
Vriend of kennis	39,7	19,3
Buren	2,1	1,0
Collega	19,1	9,3
Klant	10,8	5,3
Via school (ouders. lln.)	1,9	0,9
Via club of vereniging	0,5	0,2

In de familie- en vriendenkring kennen Nederlanders vaker dan elders volwassenen met lees- en schrijfproblemen. Dat geldt voor 35 tot 40 procent van degenen die aangaven een laaggeletterde te kennen, wat neerkomt op 17 à 19 procent van de totale bevolking. Vergeleken met het grote aantal respondenten dat een familielid met een lees- en schrijfprobleem had, is het percentage dat een huisgenoot noemde opmerkelijk laag (2%, wat neerkomt op 1% in de totale steekproef). Als het percentage laaggeletterden in de bevolking 10 procent is (13% als ook de 66- tot 75-jarigen worden meegeteld) dan was te verwachten dat veel meer respondenten aan een huisgenoot hadden gerefereerd. Of overschatting van vaardigheden, zoals bij zelfbeoordeling, ook hier geldt, of dat het echt niet wordt onderkend, zoals dat hierna eveneens zal blijken bij een deel van de laaggeletterden, is niet te zeggen. Schaamte kan respondenten er ook van weerhouden een huisgenoot te noemen. Twee andere categorieën die opvallen zijn collega's en klanten. Als het om collega's gaat, blijkt een op de vijf respondenten vanuit het verleden of nog steeds iemand te kennen met lees- of schrijfproblemen. In de totale steekproef is dat een op de tien respondenten. Beperken we de groep respondenten tot degenen die ten tijde van het onderzoek betaald werk verrichtten, dan kan worden gesteld dat ongeveer 14 procent van de werkende bevolking een of meer collega's kent die moeite hebben met lees- en schrijftaken op het werk. Zoals eerder opgemerkt, moet er rekening mee worden gehouden dat een (aanzienlijk) deel van de respondenten volwassenen op het oog had die volgens de gangbare definitie (zie de Inleiding) niet tot de laaggeletterden worden gerekend.

Waar hebben laaggeletterden problemen mee?

Aan respondenten die hadden aangegeven laaggeletterde volwassenen te kennen, is gevraagd welk soort problemen ze hadden. (*'Kunt u zeggen welke problemen diegene in het dagelijks leven heeft of had vanwege de schrijf- of leesproblemen?'*) In de meeste antwoorden werd verwezen naar problemen met lezen, schrijven en formulieren. Een kleiner aantal wees op de gevolgen van die problemen in het sociaal verkeer (10%) of in het werk (6%) en enkelen noemden oorzaken van leesproblemen (dyslexie, geringe woordenschat, uit buitenland afkomstig, weinig scholing). Alleen problemen betrekking hebbend op lezen, schrijven en het werken met formulieren zijn opgenomen in Figuur 3.2. Voor lezen en schrijven geven de donkere balken de totale percentages weer van de daaronder opgenomen specifieke moeilijkheden. De overlap in die specifieke problemen is verwijderd in de balk met het totaal.

Figuur 3.2: Problemen die bij laaggeletterden worden herkend

Door 45 procent van de respondenten die laaggeletterde volwassenen kenden, is gewezen op leesproblemen. Problemen met het lezen van kranten en boeken kwam het meest voor. Eenderde van de respondenten herkende vooral schrijfproblemen, waarbij het schrijven volgens 19 procent sowieso al veel problemen opleverde en één op de tien wees op het schrijven van brieven als een (te) moeilijke taak. Naast schrijven en lezen is het invullen van formulieren door zo'n 17 procent onderkend als een probleem.

In het eerder genoemde NIPO-onderzoek naar de bekendheid met analfabetisme in ons land is ook gevraagd naar zaken die voor analfabeten moeilijker worden in het dagelijks leven. Dat leverde in grote lijnen vergelijkbare activiteiten en zaken op, aangevuld met enkele zaken waar echte analfabeten ook in de problemen komen. De percentages respondenten die bepaalde activiteiten noemden, kwamen soms overeen met die uit dit onderzoek, maar er waren ook wel verschillen (NIPO, 1990, p. 6).

De uitkomst van het onderzoek doet vermoeden dat bijna de helft van de Nederlanders volwassenen kent die moeite hebben met lezen of schrijven. Vooral vanuit de familie- en vriendenkring kent men die volwassenen en in mindere mate vanuit het werk (collega of klant). Gezien een objectieve schatting die uitkomt op 13 procent laaggeletterden in ons land (Houtkoop, 1999) betekent het dat er ook veel lees- en schrijfproblemen voorkomen bij volwassenen die een hoger niveau van geletterdheid hebben.

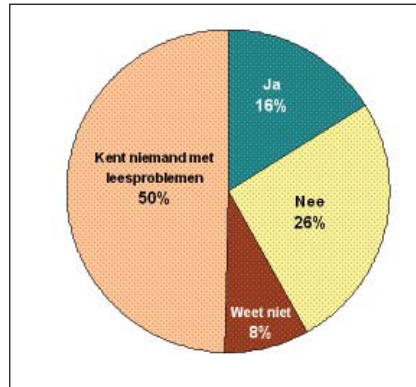
3.2 Deelname aan lees- en schrijfcursussen

Proberen volwassenen met lees- en schrijfproblemen hun tekorten op te heffen door een lees- of schrijfcursus te volgen? Die vraag is voorgelegd aan de respondenten die hadden aangegeven iemand te kennen die moeite had met lees- en schrijftaken.

Wie hebben een lees- of schrijfcursus gevolgd?

Respondenten die personen met lees- of schrijfproblemen kenden, is gevraagd of zij ook deel hadden genomen aan een lees- of schrijfcursus. Om respondenten te stimuleren dat zo goed mogelijk na te gaan, is ze gevraagd hun relatie met die personen te noemen, bijvoorbeeld een familielid, een collega of een vriend. (*'U geeft aan iemand te kennen die een cursus volgt of heeft gevolgd om beter te leren lezen of schrijven. Welke relatie heeft u met die persoon?'*) Figuur 3.3 toont de overall percentages.

Figuur 3.3: Bekenden die een lees- of schrijfcursus hebben gevolgd

Van de totale steekproef uit de voormeting kende de helft geen volwassenen die moeite hadden met lezen en schrijven. Van degenen die wel zo iemand kenden, gaf de helft (een kwart van de totale steekproef) aan dat die persoon geen lees- of schrijfcursus had gevolgd of volgde. Een deel van de respondenten (8% van de totale steekproef) was er niet van op de hoogte of iemand al dan niet een cursus had gevolgd.

Ruim eenderde van degenen die bekend waren met iemand die moeite had met lezen of schrijven, noemde iemand die deelnam of had deelgenomen aan een lees- of schrijfcursus. In de meeste gevallen betrof het vrienden (11%) en familie (10%) en in mindere mate collega's (4%) en cliënten (2%).

Berekend op de totale steekproef kende 16 procent van de respondenten iemand die een lees- of schrijfcursus volgde of had gevolgd. Omgezet naar absolute aantallen in de populatie komt dat neer op om en nabij 1,5 miljoen volwassenen.

Anderhalf miljoen die een lees- of schrijfcursus volg(d)en is een onwaarschijnlijk groot aantal, zeker in het licht van de ongeveer 5500 cursisten die de afgelopen tijd binnen de educatie jaarlijks deelnamen aan het schrijf- en leesonderwijs voor laaggeletterden (zie o.a. Neuvel & Bersee, 2005). Ook een landelijk representatief onderzoek van Doets en Neuvel uit 2000 naar

leren op latere leeftijd kwam bij lange na niet in de buurt van dat aantal van 1,5 miljoen. Niet meer dan 0,2 procent van de respondenten uit dat onderzoek had gedurende het jaar voorafgaand aan de dataverzameling deelgenomen aan een schrijf- of leescursus (p. 42). Dat komt neer op ongeveer 20.000 volwassen cursisten. In datzelfde onderzoek gaf niet meer dan 1 procent aan op korte tot middellange termijn aan een lees- of schrijfcursus te willen deelnemen (p. 60) en dat zijn, omgerekend, ruim 100.000 potentiële cursisten. Uiteraard staat een intentie niet gelijk aan feitelijke deelname, zodat het aantal dat de stap naar een cursus werkelijk zet (aanzienlijk) lager zal uitvallen.

Hoe zijn die verschillen te verklaren? Het onderzoek van Doets en Neuvel richtte zich alleen op deelname aan cursussen voor privé-doeleinden en maatschappelijk functioneren en niet op lees- en schrijfcursussen ten behoeve van het werk. Het onderzoek van Neuvel en Bersee inventariseerde alleen de cursisten die in de educatie deelnamen op het laagste niveau van lees- en schrijfvaardigheid (het alfabetiseringsniveau tot KSE-niveau 2). En in die beide onderzoeken had de schatting betrekking op één cursusjaar.

De vraag zoals in dit onderzoek aan de respondenten gesteld, kende geen afgrenzing in de tijd. Respondenten konden dus aan iedereen refereren die in voorgaande jaren had deelgenomen aan een lees- of schrijfcursus. Ook het doel, het kader waarbinnen de cursus werd gevolgd en het niveau van de cursussen was niet afgebakend.

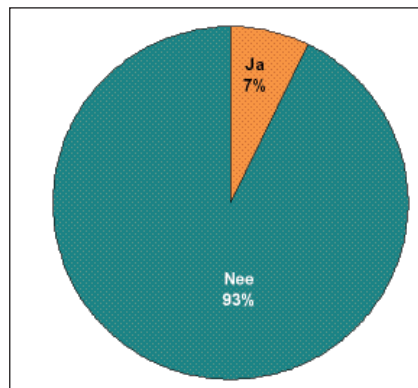
Enkele keren hiervoor is er al op gewezen, dat een deel van de respondenten 'moeite met lezen en schrijven' ruimer interpreteerde dan wat strikt genomen onder laaggeletterd wordt verstaan. Bij een aanzienlijk deel ging het zonder twijfel om volwassenen die alleen moeite hadden met complexere schriftelijke taken. Het niveau waarop zij een lees- of schrijfcursus volgden, zal dan ook (veel) hoger zijn geweest dan KSE-niveau 2. Daarbij valt te denken aan sollicitatiebrieven, het maken van rapporten, notuleren, snel lezen, leren studeren enzovoort. Dat soort cursussen zijn vaak onderdeel van een professionele training of trainingen ten behoeve bestuursfuncties bij verenigingen, vakbonden enzovoort. Verder is het niet uit te sluiten dat een groep respondenten dacht aan lees- en schrijfactiviteiten die meer in de hobbysfeer moeten worden gezocht, zoals in leesclubs, of het leren schrijven van verhalen of poëzie.

Ondanks die verklaringen blijft het percentage van 16 procent dat iemand kent die deelneemt of deelgenomen heeft aan een lees- of schrijfcursus verbazingwekkend hoog. Er kan aan de betrouwbaarheid van die schatting worden getwijfeld. Het is namelijk de vraag of iedereen er wel even goed van op de hoogte is of iemand die wellicht van plan was een cursus te volgen, dat ook daadwerkelijk heeft gedaan. Maar ook als het percentage in werkelijkheid lager uitvalt, dan blijft staan dat er op (bijna) alle niveaus van geletterdheid een enorme behoefte en belangstelling is voor het verder verbeteren van de schriftelijke taalvaardigheid. Het moet nogmaals worden benadrukt, dat de antwoorden van de respondenten niet alleen betrekking hadden op laaggeletterden, maar voor een deel ook op volwassenen die moeite hebben met complexere taken. Uit de antwoorden van de respondenten is echter niet te achterhalen hoe in deze resultaten de verhouding is van laaggeletterden en volwassenen op een hoger niveau van geletterdheid.

Hoe groot is de behoefte deel te nemen aan lees- of schrijfcursussen?

Naast een opgave van bekenden die hadden deelgenomen aan een lees- of schrijfcursus, konden de respondenten aangeven of ze volwassenen kenden van wie ze het vermoeden hadden dat ze aan een lees- of schrijfcursus wilden deelnemen. Figuur 3.4 toont het resultaat.

Figuur 3.4: Respondenten met kennissen die een lees- of schrijfcursus willen volgen

Zo'n 7 procent van de respondenten gaf aan iemand in zijn of haar omgeving te kennen die mogelijk een lees- of schrijfcursus wilde volgen. Als elke betreffende respondent niet meer dan één persoon op het oog had, dan nog gaat het om 700.000 volwassenen die hun lees- en schrijfvaardigheid willen verbeteren.

Het is niet nodig de bovengevoerde discussie over de hoogte van die schatting opnieuw te voeren. Het is wel goed om er nog op te wijzen dat er vaak een verschil is tussen intentie en feitelijk gedrag en waarschijnlijk is die kloof groter als het om intenties gaat die worden vermoed door anderen.

Bovenstaande bevindingen, die zeker nog vragen zullen oproepen die hier niet zijn te beantwoorden, maken duidelijk dat veel meer volwassenen dan op grond van eerder onderzoek kon worden vermoed, hun lees- en schrijfvaardigheid willen verbeteren. Die 'groep' beperkt zich niet tot volwassenen op de laagste vaardigheidsniveaus, maar ook relatief veel volwassenen die niet tot de laaggeletterden kunnen worden gerekend, hebben de intentie hun lees- of schrijfvaardigheid verbeteren. In het volgende hoofdstuk zal blijken hoe de cijfers uitvallen als we de respondenten over hun eigen lees- en schrijfvaardigheden aan het woord laten.

Laaggeletterdheid zelf onderkennen

4

In het laatste deel van de enquête stond de lees- en schrijfvaardigheid van de respondenten zelf centraal. Aan de orde kwamen lees- en schrijfproblemen met alledaagse taken, het belang van een betere lees- en schrijfvaardigheid, de deelname aan een lees- of schrijfcursus of de intentie deel te nemen. Deze onderwerpen zijn alleen in de enquête van de voormeting opgenomen. Paragraaf 4.1 gaat in op de lees- en schrijfvaardigheid. Paragraaf 4.2 op de deelname aan cursussen.

43

4.1 Bewustzijn van de eigen lees- en schrijfvaardigheid

Respondenten is gevraagd of ze moeite hadden met alledaagse lees- en schrijftaken. We weten echter dat in zelfbeoordelingen de eigen kennis en vaardigheden vaak worden overschat. Zo bleken in het IALS-onderzoek heel wat laaggeletterden hun leesvaardigheid als goed tot uitstekend te beoordelen (OECD & Statistics Canada, 1995, p. 191). Van de Nederlandse respondenten die als laaggeletterd waren gekwalificeerd, dacht bijna de helft (47,8%) alledaagse leestaken goed en een deel (4,6%) zelfs zeer goed te kunnen uitvoeren. Jehoel-Gijsbers (2004) liet eveneens zien dat volwassenen hun lees- en schrijfvaardigheid overschatten, wat een te lage schatting van de omvang van het aantal laaggeletterden in de samenleving opleverde. Onderzoek naar de schriftelijke taalvaardigheid van mbo-leerlingen wijst in dezelfde richting (Neuvel e.a., 2004).

Zelfbeoordeling is dus geen adequate methode om de omvang van laaggeletterdheid te bepalen: het levert een aanzienlijke onderschatting van het aantal laaggeletterden op. In dit onderzoek is

zelfbeoordeling dan ook niet voor dat doel gebruikt, maar om te kunnen nagaan of laaggeletterden zich bewust zijn van hun tekorten en hoe dat bewustzijn zich vervolgens verhoudt tot de deelname aan lees- en schrijfcursussen. Door gebruik te maken van enkele uitkomsten uit het IALS-onderzoek (OECD & Statistics Canada, 1995) is een inschatting te maken van het percentage laaggeletterden dat zich bewust is van zijn tekorten en de verhouding van dat bewustzijn tot deelname aan een lees- of schrijfcursus of de intentie daartoe.

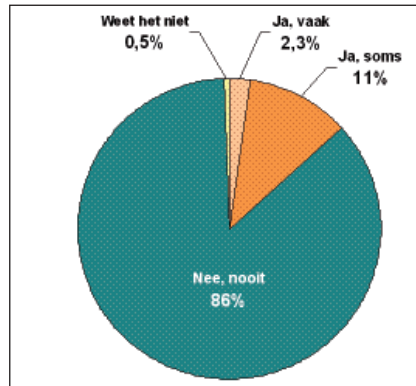
Wie hebben moeite met alledaagse lees- en schrijftaken?

Aan de respondenten is gevraagd: *‘Heeft u zelf moeite met het begrijpen van brieven en formulieren of met het schrijven van een brief?’* Het antwoord kon zijn: ‘ja, vaak’, ‘ja, soms’, ‘nee, nooit’ en ‘ik weet het niet’. Figuur 4.1 toont het resultaat.

Het grootste deel van de respondenten (86%) gaf aan geen problemen te hebben met alledaagse taken, zoals het begrijpen van brieven en formulieren of het schrijven van brieven, maar 13 à 14 procent onderkende bij zichzelf dat het lezen en schrijven hen niet altijd even gemakkelijk af ging. Zo’n 11 procent had soms moeite met die taken, 2 à 3 procent vaak. Minder dan een procent kon de vraag niet beantwoorden.

Hoe moeten we die resultaten interpreteren? Allereerst is er de vraag naar de robuustheid van de resultaten. Levert een vergelijkbare vraagstelling dezelfde of totaal andere resultaten opleveren op? Vervolgens is het belangrijk te weten of de 13 à 14 procent die aangaf soms of vaak problemen met lezen of schrijven te hebben, allemaal laaggeletterden zijn volgens objectieve maatstaven (IALS-niveau 1). Die beide vragen kunnen worden beantwoord door gebruik van de resultaten uit het IALS-onderzoek.

Figuur 4.1: Moeite met lezen en schrijven naar eigen beoordeling

ROBUUSTHEID VAN DE RESULTATEN: EEN VERGELIJKING MET DE IALS-RESULTATEN

Voordat een vergelijking kan worden gemaakt tussen de resultaten van de zelfbeoordeling in dit onderzoek met die uit het IALS-onderzoek, moeten eerst twee punten kort worden besproken:

1) de vergelijkbaarheid van de steekproeven en 2) de vergelijkbaarheid van de vraagstelling.

1) De vergelijkbaarheid van de steekproeven. Om gebruik te kunnen maken van de resultaten uit het IALS-onderzoek moet duidelijk zijn dat het percentage laaggeletterden in de steekproef overeenkomt met het percentage zoals dat in het IALS-onderzoek voor Nederland is gevonden. Dat percentage is in de populatie tot 65 jaar 10 procent en als de ouderen tot 75 jaar worden meegerekend 13 procent (Houtkoop, 1999). Uitgaande van een representatieve steekproef uit de bevolking in ons onderzoek, zou aangenomen mogen worden dat het percentage laaggeletterden vergelijkbaar is.

De IALS-resultaten die ter beschikking staan, hebben echter betrekking op de populatie tot 65 jaar (OECD & Statistics Canada, 1995), terwijl aan ons onderzoek ook respondenten boven de 65 jaar deelnamen. Dat heeft een oververtegenwoordiging van laaggeletterden tot gevolg, zoals uit bovenstaande percentages is af te leiden. Daar staat tegenover dat in ons onderzoek Nederlanders van allochtone komaf sterk waren ondervertegenwoordigd (zie de Inleiding), wat

een ondervertegenwoordiging van laaggeletterden zou betekenen. Laaggeletterdheid komt bij volwassenen van allochtone afkomst namelijk aanzienlijk vaker voor (27,4% versus 8,9% voor autochtonen tot 65 jaar; OECD & Statistics Canada, 1995, p. 155).

Hoewel het niet precies kon worden berekend, kan ervan worden uitgegaan dat beide effecten elkaar goeddeels opheffen. In ieder geval voldoende om de uitkomsten uit het IALS-onderzoek te kunnen gebruiken. Niet om precieze cijfers voor de populatie te kunnen opleveren, maar wel om een redelijke indicatie te kunnen krijgen van verhoudingen betreffende (laag)geletterdheid en deelname aan cursussen.

2) Bij de zelfbeoordeling in het IALS-onderzoek is een iets andere schaal gebruikt dan in dit onderzoek. De in het IALS-onderzoek gebruikte schaal (OECD & Statistics Canada, 1995, p. 191) om op aan te kunnen geven hoe goed alledaagse leestaken uitgevoerd kunnen worden, is als volgt: slecht ('poor'), matig ('moderate'), goed ('good') en uitstekend ('excellent'). Daarnaast was er de antwoordcategorie 'geen oordeel' ('no opinion'). De schaal die in ons onderzoek is gebruikt, vroeg naar de frequentie waarmee problemen werden ervaren: nooit, soms of vaak moeite met de lees- en schrijftaken.

Een vergelijking levert een redelijke mate van 'face-validity' op. Bij een (zeer) goede beheersing is te verwachten dat men niet of nauwelijks problemen ervaart, bij een slechte beheersing daarentegen, is dat vaak te verwachten. Wellicht dat een matige beheersing een iets negatievere typering is dan 'soms moeite hebben met taken'.

De vergelijkbaarheid van beide schalen wordt ook door empirische gegevens ondersteund. Gebruik makend van Tabel 3.1b (p. 75) en Tabel C-13a (p. 191) uit het IALS-onderzoek bleek 1,1 procent van de Nederlandse respondenten uit het IALS-onderzoek leestaken, naar eigen oordeel, slecht te kunnen uitvoeren, terwijl in ons onderzoek 2,3 procent vaak moeite had met dat soort taken. Voor de categorieën 'matige beheersing' en 'soms moeite met die taken' zijn de percentages 18 en 11 procent en voor de categorieën '(zeer) goede beheersing' en 'nooit problemen' respectievelijk 82 en 86 procent. Zowel de conceptuele als de empirische vergelijking geeft voldoende vertrouwen om de uitkomsten uit het IALS-onderzoek te kunnen benutten.

SCHATTING VAN HET AANTAL LAAGGELETTERDEN

Door weer gebruik te maken van de eerder genoemde tabellen uit het IALS-onderzoek, kan worden berekend dat van de 2,3 procent die vaak moeite zei te hebben met de alledaagse lees- en schrijftaken, 1,5 procent laaggeletterd is. Van de 11 procent die er soms moeite mee had, behoort 2,3 procent tot de laaggeletterden. Minder dan de helft van de laaggeletterden (3,8% van de 10%) is zich dus bewust van zijn tekorten in de schriftelijk vaardigheden. Ruim de helft is dat blijkbaar niet. Niet uitgesloten is dat een deel van die groep niet durft uit komen voor zijn tekorten.

Dat van de 13 procent die soms of vaak moeite had met de lees- en schrijftaken, niet meer dan 4 procent tot de laaggeletterden kan worden gerekend, impliceert dat ook relatief veel niet-laaggeletterden aangaven moeite te hebben met het begrijpen en schrijven van brieven en het omgaan met formulieren. Zoals eerder aangegeven, heeft een aanzienlijk deel van hen aan complexere taken gedacht. Dat betekent dat relatief veel niet-laaggeletterden in hun alledaagse schriftelijke communicatie, weliswaar op een hoger niveau, moeite hebben met taken waarmee ze (dagelijks) te maken krijgen. Dit resultaat is in overeenstemming met dat in het vorige hoofdstuk, waar is geconstateerd dat veel respondenten in hun antwoord op de vraag of ze iemand kenden die moeite had met lezen of schrijven (ook) aan niet-laaggeletterden moeten hebben gedacht.

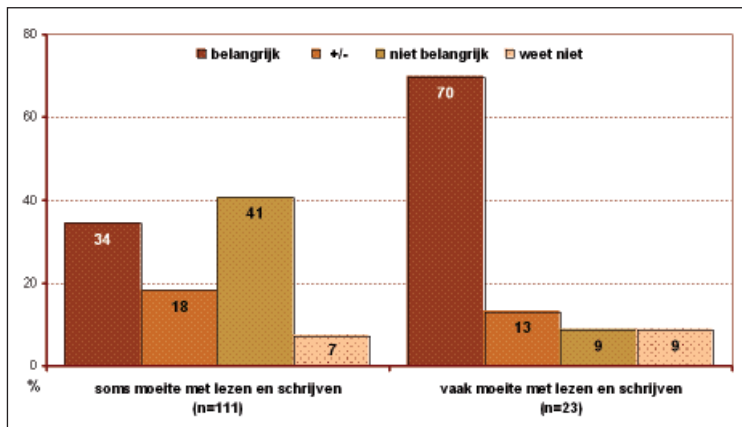
Als voor dit onderzoek de achtergrondkenmerken in de analyses worden opgenomen, dan blijkt een duidelijk effect voor opleidingsniveau aanwezig. Van de respondenten met ten hoogste basisonderwijs gaf 12 procent aan vaak moeite te hebben met de lees- en schrijftaken en bijna 25 procent soms. Bij respondenten met ten hoogste lager beroepsonderwijs (maar geen mavo) zijn die percentages respectievelijk 4 en 16. Op het niveau van mavo en middelbaar beroepsonderwijs zei 1 à 2 procent die taken vaak niet goed te kunnen uitvoeren en zo'n 11 procent soms niet. Van de hoger opgeleiden had nagenoeg niemand er vaak problemen mee en zakt het percentage dat soms moeite had met het begrijpen van brieven en formulieren of het schrijven van brieven naar 6 à 7 procent. Dat patroon is eveneens in overeenstemming met het patroon van zelfbeoordeling in het IALS-onderzoek. Ook daar namen de percentages die hun leesvaardigheid slecht en/of matig hadden beoordeeld af met het werkelijke niveau van geletterdheid.

Wie vinden het belangrijk om beter te leren lezen en schrijven?

Respondenten die soms of vaak moeite hadden met de genoemde lees- en schrijftaken, konden aangeven of het voor hen belangrijk was de betreffende vaardigheden te verbeteren. Figuur 4.2 toont het resultaat.

Van de totale groep vond 40 procent het (zeer) belangrijk om beter te kunnen lezen en schrijven, terwijl bijna 40 procent het (totaal) niet belangrijk vond. Als rekening wordt gehouden met de mate waarin problemen werden ervaren, dan komen er duidelijke verschillen aan het licht.

Figuur 4.2 Verbetering van de lees- en schrijfvaardigheid is belangrijk

Kijken we in het rechter deel van de figuur, dan blijkt dat de meeste respondenten (70%) die **vaak** problemen hadden met schrijf- en leestaken het (zeer) belangrijk vonden om hun vaardigheden te kunnen verbeteren. Een kleine 10 procent zag de noodzaak er niet van in en ruim 10 procent had er geen uitgesproken mening over.

Als vervolgens gekeken wordt naar de respondenten die alleen **zo nu en dan** moeite hadden met de alledaagse lees- en schrijftaken, dan is er in die groep een veel geringere behoefte om de lees-

en schrijfvaardigheid te verbeteren. Zoals links in Figuur 4.2 is te zien, is in die groep het percentage dat een verbetering niet nodig vond hoger dan het percentage dat dat wel nuttig vond (41% versus 34%).

Door deze resultaten door te rekenen naar de populatie en ze vervolgens te bekijken vanuit het perspectief laaggeletterden te stimuleren om deel te nemen aan een lees- of schrijfcursus, is het mogelijk om een indicatie te geven van de mate van afstand tot deelname aan een cursus in relatie tot het aantal laaggeletterden.

We hebben hiervoor gezien dat van de 2,3 procent respondenten die aangaven vaak problemen te ervaren met lees- en schrijftaken, 1,5 procent tot de laaggeletterden moet worden gerekend. Van die groep vond 70 procent het belangrijk om zijn schriftelijke taalvaardigheid te verbeteren. Dat betekent dat ongeveer 1,1 procent van de laaggeletterden én zich bewust was van zijn problemen én het belangrijk vond daar iets aan te doen.

Diezelfde procedure kunnen we ook toepassen op de groep die soms problemen had met alledaagse schriftelijke taken. Eenderde daarvan vond het belangrijk om beter te leren lezen. Omdat het percentage laaggeletterden dat soms moeite had met lezen en schrijftaken hiervoor al was berekend op 2,3 procent, komt het erop neer, dat 0,8 procent van hen én soms problemen had met lezen en schrijven én het belangrijk vond daar verbetering in aan te brengen.

Een optelling (1,1 en 0,8) levert een kleine 2 procent laaggeletterden op die zich bewust zijn van hun tekorten en die het ook belangrijk vinden daar verbetering in aan te brengen. Als die percentages worden doorgerekend naar aantallen in de populatie, dan zouden van de geschatte 1 miljoen autochtone laaggeletterden (Houtkoop, 1999) er maximaal ongeveer 200.000 voor open staan om hun schrijf- en leesvaardigheid te verbeteren. In de volgende paragraaf wordt dit resultaat in relatie gebracht met de deelname of de intentie tot deelname aan cursussen en op basis daarvan wordt een indeling gepresenteerd waarin de afstand tot deelname aan lees- en schrijfonderwijs wordt aangegeven.

Samengevat kan worden gesteld dat de zelfbeoordeling, zoals te verwachten, een sterke onderschatting van de omvang van laaggeletterdheid opleverde. Wel leverde de zelfbeoordeling een vrij robuust beeld op, in de zin dat de uitkomsten vrij goed vergelijkbaar zijn met de

zelfbeoordeling uit het IALS-onderzoek. Die vergelijkbaarheid maakte het mogelijk om met behulp van gerapporteerde IALS-gegevens, het percentage laaggeletterden te schatten dat zich van zijn tekorten bewust is en het belangrijk vindt de lees- en schrijfvaardigheid te verbeteren. Daarmee kon het aantal laaggeletterden worden geschat dat in ieder geval open lijkt te staan voor het volgen van een lees- en schrijfcursus. Vooralsnog leverden de berekeningen een aantal van 200.000 op. Een nadere precisering gebeurt in de volgende paragraaf, nadat eerst de vraag is beantwoord naar de feitelijke deelname of de intentie tot deelname aan een dergelijke cursus.

4.2 Deelname aan lees- en schrijfcursussen

Nemen volwassenen die soms of vaak moeite hebben met schrijf- en leestaken ook deel aan cursussen? Of hebben ze in ieder geval de intentie dat te doen? Met welk doel willen ze een cursus volgen? Die vragen zijn voorgelegd aan de respondenten die (soms of vaak) moeite hadden met lezen en schrijven en die hadden aangegeven het (zeer) belangrijk te vinden hun lees- of schrijfvaardigheid te verbeteren of daar in ieder geval niet negatief tegenover stonden (niet belangrijk, maar ook niet onbelangrijk).

Welk doel hebben 'laaggeletterden' om beter te willen leren lezen?

De belangrijkste redenen waarom iemand beter wil leren lezen of schrijven zijn de verhoging van kansen op de arbeidsmarkt en het kunnen communiceren met familie en vrienden via briefverkeer en e-mails. Daarnaast is het kunnen uitvoeren van de eigen administratie redelijk vaak genoemd. Andere, maar minder frequent genoemde redenen zijn: voorlezen aan kinderen en helpen bij huiswerk, voor ontspanning (zelf bijvoorbeeld boeken kunnen lezen) en voor deelname aan bestuurswerk.

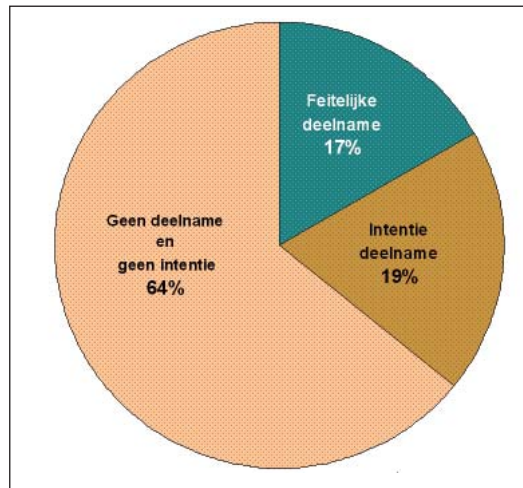
Hoe groot is de interesse in lees- en schrijfcursussen?

De vragen over deelname aan lees- en schrijfcursussen of de intentie tot deelname zijn alleen gesteld aan die respondenten die hadden aangegeven a) soms of vaak moeite te hebben met alledaagse lees- en schrijftaken en b) het (zeer) belangrijk te vinden om hun schrijf- en

leesvaardigheid te verbeteren of daar een neutraal standpunt over innamen. In totaal betrof het 78 respondenten.

Eerst is aan die groep de vraag gesteld of ze een lees- of schrijfcursus volgden of korter of langer geleden zo'n cursus hadden gevolgd. Degenen die dat niet deden of hadden gedaan is vervolgens de vraag gesteld of ze er wel eens over nagedacht hadden zo'n cursus te gaan volgen. Figuur 4.3 toont het resultaat op die beide vragen.

Figuur 4.3: Deelname en intentie tot deelname aan een lees- of schrijfcursus

In totaal 36 procent van de respondenten die meer of minder moeite hadden met lezen en schrijven en die een verbetering van hun schriftelijke taalvaardigheden belangrijk vonden of een neutraal standpunt daarover innamen, volgde een cursus, had dat al eerder gedaan of had er wel eens aan gedacht dat te gaan doen. Het betekent dat tweederde van degenen met leesproblemen die het belangrijk vonden hun vaardigheid te verbeteren, toch niet de stap had gezet om een cursus te gaan volgen en zelfs tot dan toe niet had overwogen dat te gaan doen. Er is geen

duidelijk verschil gevonden tussen respondenten die zeiden soms dan wel vaak moeite te hebben met lees- en schrijftaken. Maar zie verder hieronder.

Gevraagd waarom ze er zelfs niet over nagedacht hadden, was het meest gegeven antwoord (door 45% van de respondenten), dat ze het niet nodig hadden, mede omdat ze soms hulp van anderen inriepen. Er is in dat opzicht geen duidelijk verschil tussen degenen die soms en die vaak problemen hadden met lezen. Voor zover er een mogelijke tendens is, is die tegenovergesteld aan de verwachte richting. Andere aangevoerde redenen zijn: geen tijd (25%), niet alleen naar een cursus willen of durven (7%) en zich te oud vinden voor een leescursus (4%). Een deel (10%) wist gewoon niet waarom ze er niet bij stil hadden gestaan om hun lees- en schrijfvaardigheid te willen verbeteren.

DEELNAME AAN EEN LEES- OF SCHRIJFCURSUS

Van de 78 respondenten die soms dan wel vaak moeite hadden met lezen of schrijven en verbetering van hun vaardigheid belangrijk vonden of er neutraal tegenover stonden, volgden er 13 (17%) een lees- of schrijfcursus of hadden zo'n cursus kortere of langere tijd voor de meting gevolgd. In de groep die vaak moeite had met lees- en schrijftaken waren het er 4 van de 20 (20%) en in de groep die er soms moeite mee had 9 van de 58 (15%). Dat verschil is niet statistisch significant ($p=0,36$), maar of dat in werkelijkheid ook niet het geval is, is niet te zeggen.

In de eerste plaats gaat het om kleine aantallen, waardoor het onderscheidingsvermogen ('power') van de statistische toetsing zeer gering is. Het verschil kan op toeval berusten, maar het is ook mogelijk dat er in de populatie wel een verschil is, maar dat het hier dus niet statistisch zichtbaar gemaakt kan worden.

De interpretatie van de verschillen wordt nog door een tweede factor bemoeilijkt. Van de groep die soms tegen problemen met lezen en schrijven aanliep, volgden er 3 van de 9 een cursus en hadden 6 dat korte of langere tijd geleden gedaan. Het is niet uitgesloten dat met name die 6 respondenten juist vaak moeite hadden met lees- en schrijftaken voordat ze aan de cursus begonnen, en dat zij door deelname aan de cursus hun vaardigheid hadden verbeterd, waardoor ze nu alleen af en toe moeite met die taken hadden. Als dat zo is, zou het verschil in deelname aan cursussen tussen de groep die soms en de groep die vaak problemen had met lezen en schrijven aanzienlijk groter zijn. Of dat zo is, is op basis van de verzamelde gegevens niet na te gaan.

OVERWEGING OM EEN LEES- OF SCHRIJFCURSUS TE VOLGEN

De groep respondenten die soms of vaak problemen had met lees- en schrijftaken en het belangrijk vond om die taken beter te kunnen uitvoeren, maar die tot de meting nog geen lees- of schrijfcursus had gevolgd, is gevraagd of ze belangstelling hadden voor zo'n cursus. In totaal ging het om 65 respondenten. De exacte vraag luidde: *'Heeft u er wel eens aan gedacht om zelf een cursus lezen of schrijven te gaan doen?'* en de antwoorden waren 'ja' of 'nee'.

Bijna een kwart van die groep gaf te kennen dat ze er wel eens aan hadden gedacht om zich voor een lees- of schrijfcursus op te geven. Tussen degenen die soms en die vaak moeite hadden met het lezen van brieven of formulieren of het schrijven ervan, bleek geen verschil. In beide groepen had ongeveer een kwart dat voornemen gehad, maar er verder tot dan toe dus niets mee gedaan.

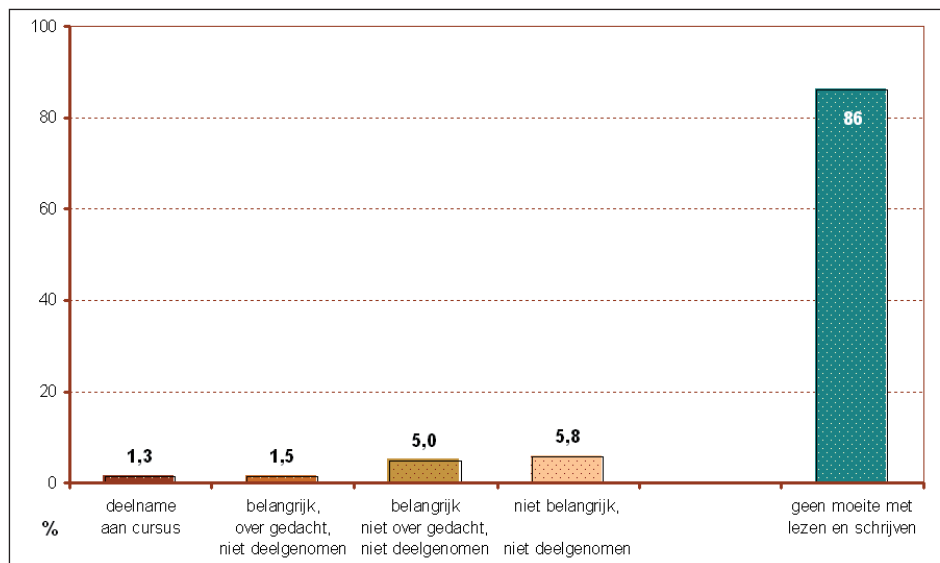
Wie zijn oor te luisteren legt bij docenten die les geven aan laaggeletterden, zal te horen krijgen dat het niet ongebruikelijk is dat die volwassenen langere tijd met de gedachte rondlopen een cursus te willen volgen voordat ze de stap durven zetten, maar wellicht vaak ook niet. Zo vertelde een docent dat ze een cursist had gehad die een jaar lang met een uitgeknipte advertentie op zak had gelopen voordat ze (met nog een zetje uit de eigen omgeving) zich had ingeschreven.

POPULATIESCHATTINGEN

Hiervoor is geconstateerd dat 13 procent van de respondenten soms of vaak moeite had met alledaagse lees- en schrijftaken. Van die 13 procent vond een deel het niet belangrijk zijn lees- en schrijfvaardigheid te verbeteren. Van degenen die het wel belangrijk vonden, bleek een deel een cursus te volgen of te hebben gevolgd, een deel had er wel eens aan gedacht het doen, maar had zich nog nooit opgegeven en een deel dat het belangrijk vond beter te leren lezen en schrijven had daar verder niets meegedaan. Een belangrijke reden bleek te zijn dat men zich wel kon redden.

De vraag is hoe de verhouding tussen die groepen is als we het bekijken op het niveau van de totale populatie. Figuur 4.4 brengt dat in beeld.

Figuur 4.4: Deelname en intentie tot deelname aan een lees- of schrijfcursus

Van de iets meer dan 1000 respondenten uit de voormeting hadden er 13 een lees- en schrijfcursus gevolgd of volgden die nog, wat neerkomt op 1,3 procent van de steekproef. Het betreft hier zowel laaggeletterden als niet-laaggeletterden. Wordt dat doorgerekend naar de populatie, dan gaat het om ongeveer 130.000 cursisten. Stel dat ze allemaal in de laatste vijf jaar, inclusief het jaar van het onderzoek, aan een cursus hadden deelgenomen, dan zijn dat op jaarbasis gemiddeld ongeveer 26.000 volwassenen⁴. Wordt de periode iets langer genomen, dan komt de schatting uit rond de 20.000 per jaar. Die schattingen komen redelijk overeen met de ongeveer 20.000 volwassen deelnemers aan een lees- of schrijfcursus uit het onderzoek van Doets en Neuvel (2000). Die onderzoekers vonden dat 0,2 procent van hun respondenten dat

⁴ Er is van uitgegaan dat de hier relevante populatie de afgelopen jaren ongeveer 10 miljoen Nederlanders tussen de 18 en 65 telde (www.CBS.nl).

cursusjaar een lees- of schrijfcursus voor privé-doeleinden of het maatschappelijk functioneren had gevolgd.

Met behulp van gegevens uit het IALS-rapport van de OECD en Statistics Canada (1995) is nu een schatting te maken van het aantal **laaggeletterde** volwassenen dat een lees- of schrijfcursus had gevolgd. Gebruik makend van twee tabellen uit het IALS-rapport (Tabel 3.1 en Tabel C-13a) is te becijferen dat een kwart van de cursisten die zijn leesvaardigheid slecht tot matig beoordeelde als laaggeletterd was gekwalificeerd. Passen we dat gegeven toe op de uitkomst van dit onderzoek, dan zouden van de 20.000 tot 26.000 cursisten er ongeveer 5000 tot ruim 6500 laaggeletterd moeten zijn. Neuvel & Bersee (2003, 2004, 2005) vonden de afgelopen jaren steeds een aantal van rond de 5500 volwassenen die in de educatie deelnamen aan een lees- of schrijfcursus op maximaal KSE-niveau 2, het niveau dat overeenkomt met IALS-niveau 1 en wat de operationalisering is van laaggeletterdheid.

Deze schatting impliceert tegelijkertijd dat tussen de 15.000 en 20.000 volwassenen jaarlijks op een hoger niveau dan dat van laaggeletterdheid deelnemen aan een lees- of schrijfcursus.

We kunnen de uitgevoerde berekening nu ook toepassen op de andere categorieën, te beginnen met de 1,5 procent respondenten die soms tot vaak moeite hadden met lezen en schrijven en er ook aan dachten hun vaardigheden te verbeteren, maar niet de stap gezet hebben om zich voor zo'n cursus in te schrijven. Dat levert om en nabij 150.000 volwassenen op, van wie er ongeveer 35.000 laaggeletterd zijn. Afgelopen jaren hebben dus naar schatting ongeveer 35.000 laaggeletterden met het idee gespeeld om zich voor een lees- of schrijfcursus aan te melden, maar dat niet gedaan. Het is een groep die in veel gevallen wellicht maar een klein zetje nodig heeft om die stap wél te zetten.

De volgende groep bestaat uit personen die zich bewust waren van hun lees- en schrijfproblemen, die het belangrijk vonden die vaardigheden te verbeteren, maar niet hebben overwogen een cursus te gaan volgen. Die groep omvat ongeveer 5 procent van de populatie (zie Figuur 4.4), wat neerkomt op 500.000 volwassenen. Als we bij deze groep weer rekening houden met zo'n 25 procent laaggeletterden, dan zijn dat er in de totale bevolking 125.000. Die personen staan vermoedelijk nog redelijk open voor argumenten en voor druk om een cursus te volgen,

maar bij die groep zal dat minder gemakkelijk gaan dan bij de vorige groepen. Lang niet iedereen zal snel te overtuigen zijn. Hierboven zagen we namelijk dat bijna de helft van die groep aangaf niet over deelname nagedacht te hebben, omdat ze zich wel konden redden.

Nog moeilijker te overtuigen zijn volwassenen die zich wel bewust zijn van hun lees- en schrijfproblemen, maar het niet belangrijk genoeg vinden de betreffende vaardigheden te verbeteren. Het betreft in de populatie zo'n 150.000 laaggeletterden.

De moeilijkst te overtuigen groep lijkt de groep laaggeletterden die zich niet bewust is van tekorten in hun lees- en schrijfvaardigheid. Als we uitgaan van 1 miljoen laaggeletterde autochtone volwassenen en daar de bovengenoemde groepen laaggeletterden aftrekken (tezamen 340.000), dan blijven er om en nabij 660.000 laaggeletterde autochtone volwassenen over die er naar alle waarschijnlijkheid moeilijk van te overtuigen zijn dat ze een lees- of schrijfcursus moeten volgen. Een belangrijke vraag is waarom ze niet herkennen dat ze onvoldoende in staat zijn om alledaagse, redelijk eenvoudige taken niet goed uit te voeren. Krijgen ze niet of veel minder te maken met dat soort lees- en schrijftaken? Hebben ze die taken leren vermijden of zijn ze overgenomen door anderen? Lezen ze wel de dingen die 'op hun deurmat' vallen, maar zijn ze zich er niet van bewust dat ze niet echt begrijpen wat ze lezen? Het foutief gebruik van medicijnen, zoals dat geregeld in het nieuws is, zou daar wel eens mee te maken kunnen hebben. Het is ook niet uitgesloten dat een deel zich wel bewust is van de problemen, maar dat naar anderen toe niet wil of durft te erkennen. Of dat laatste het makkelijkst maakt om hen te overtuigen een cursus te volgen, valt te betwijfelen.

Samengevat laat het onderzoek zien, dat de afstand tot deelname aan een lees- of schrijfcursus door laaggeletterden (maar dit geldt wellicht ook voor anderen op een hoger geletterdheidsniveau) variabel is en afhangt van een aantal factoren. Die factoren zijn in een classificatie (schaal) opgenomen. De meest opvallende uitkomst is dat voor het merendeel van de laaggeletterden in onze samenleving (ongeveer tweederde van de 1 miljoen) de afstand tamelijk groot is. Het is de groep die zich niet bewust is van zijn leesprobleem. Een andere belangrijke bevinding is dat naast de belangstelling bij laaggeletterden voor de verbetering van lees- en

schrijfvaardigheden er bij volwassenen op hogere niveaus van geletterdheid ook een tamelijke grote belangstelling en behoefte bestaat om die vaardigheden te verbeteren.

Samenvatting en Conclusies

5

Binnen het kader van het Aanvalsplan Laaggeletterdheid 2006-2010 heeft CINOP in samenwerking met TNS NIPO een bevolkingsonderzoek uitgevoerd naar de bekendheid met laaggeletterdheid en naar de relatie tussen het bewustzijn van leesproblemen bij volwassenen en de deelname aan lees- en schrijfcursussen. Het onderzoek naar de bekendheid met laaggeletterdheid is doelbewust gepland rond 8 september, de internationale Dag van de Alfabetisering. In die periode besteden media extra aandacht aan het probleem van laaggeletterdheid, mede door campagnes van Stichting Lezen & Schrijven, CINOP, roc's, bibliotheken en andere organisaties die zich sterk maken om laaggeletterdheid terug te dringen. Door ongeveer een maand voor 8 september de bekendheid met laaggeletterdheid via een telefonische enquête te onderzoeken en dat kort na die datum opnieuw te doen, is inzicht verkregen in de mate waarin volwassenen op de hoogte zijn van diverse aspecten van laaggeletterdheid en in de mate waarin intensieve berichtgeving die bekendheid beïnvloedt. De dataverzameling is door TNS NIPO uitgevoerd in twee representatieve steekproeven, elk bestaande uit iets meer dan 1000 personen van 18 jaar en ouder. De herkenning van laaggeletterdheid in de eigen sociale omgeving en bij respondenten zelf kwam alleen in de eerste meting (begin augustus) aan de orde. Voor de twee thema's, bekendheid met laaggeletterdheid en herkenning van laaggeletterdheid, worden de belangrijkste bevindingen kort weergegeven, waarna enkele conclusies volgen.

5.1 Samenvatting van de belangrijkste bevindingen

De belangrijkste bevindingen worden hier op een rijtje gezet. In de eerste paragraaf zijn dat de bevindingen uit hoofdstuk 2 betreffende de bekendheid met laaggeletterdheid in de bevolking en de invloed van mediaberichtgeving daarop. In de tweede paragraaf worden de resultaten uit hoofdstuk 3 en 4 samengevat. Het gaat om de herkenning van laaggeletterden in de eigen sociale omgeving en het bewustzijn van het eigen (laag)geletterdheidsniveau.

Bekendheid met laaggeletterdheid in de bevolking

- De intensieve berichtgeving in de media rond 8 september over lees- en schrijfproblemen bij volwassenen leidt tot een duidelijke toename in de bekendheid met het fenomeen ‘Dag van de Alfabetisering’ en met het onderwerp zelf. De bekendheid met het onderwerp is aanzienlijk groter dan de naamsbekendheid van de dag. Hoger opgeleide Nederlanders zijn niet alleen beter geïnformeerd, de campagne slaat bij hen ook beter aan dan bij lager opgeleiden.

Tegelijkertijd blijkt driekwart van de bevolking na de campagnes rond 8 september nog nooit van de ‘Dag van de Alfabetisering’ te hebben gehoord, terwijl eenderde van de volwassenen alle berichtgeving rond laaggeletterde volwassenen lijkt te zijn ontgaan. Althans, de berichtgeving heeft te weinig indruk op hen gemaakt om het zich nog te kunnen herinneren.

- De campagnes en de media-aandacht voor laaggeletterdheid hebben nauwelijks invloed op de bekendheid met de omvang van het probleem. Zowel voor als na 8 september schat ongeveer de helft van de volwassen Nederlanders het aantal laaggeletterden veel te laag in. Het bewustzijn van de omvang lijkt ook meer een kwestie van ‘sophisticated guesses’ dan van goed geïnformeerd zijn over het probleem.
- De campagne heeft weinig invloed op het bewustzijn in welke bevolkingsgroepen veel laaggeletterden voorkomen. Nederlanders die in het buitenland zijn geboren, dyslectici, volwassenen met een laag opleidingsniveau en/of met een beneden gemiddeld intelligentieniveau worden in beide metingen als de bevolkingsgroepen gezien waar laaggeletterdheid het meest voorkomt. De campagnes voegen daar weinig aan toe. Dat beeld is bij velen vermoedelijk gebaseerd op een gezond verstand beredenering.

- Nederlanders vinden het belangrijk dat laaggeletterden een tweede kans krijgen om hun lees- en schrijfvaardigheid te verbeteren. Dat standpunt is al zo breed en zo unaniem terug te vinden vóór 8 september, dat de campagnes daar nauwelijks nog verbetering in aan kunnen brengen.
- Een duidelijke minderheid van Nederlanders is ervan op de hoogte waar inlichtingen ingewonnen kunnen worden over lees- en schrijfcursussen voor laaggeletterde volwassenen en waar de cursussen worden gegeven. De berichtgeving rond de Dag van de Alfabetisering heeft de bekendheid met relevante instanties niet of nauwelijks kunnen verbeteren. Dat geldt ook voor de bellijn.
- De bellijn, die voor een laagdrempelige toegang tot informatie en voor aanmelding moet zorgen, is nauwelijks bekend bij het grote publiek. Voor de campagnes van 8 september kon minder dan 1 procent de bellijn noemen op de vraag waar men terecht kan voor informatie over laaggeletterdheid. Na 8 september was dat percentage met niet meer dan een ruim procentpunt gestegen tot 2 procent.
- De tv speelt de belangrijkste rol in het bewustmakingsproces. Voor zover volwassenen aangeven geïnformeerd te zijn over laaggeletterdheid, noemde in de eerste meting bijna de helft de tv als bron en in de tweede meting ruim 60 procent. Dagbladen hebben een duidelijk aanvullende functie. Ongeveer eenderde wordt via dit medium geïnformeerd, maar de piek in de berichtgeving rond 8 september is hier minder zichtbaar dan bij de tv. De overdracht van informatie via de radio is relatief gering, maar het effect van intensievere berichtgeving rond de Dag van de Alfabetisering is wel goed merkbaar in een duidelijke stijging van het percentage dat via dat kanaal iets over laaggeletterdheid had vernomen.
- Volwassenen die in hun eigen omgeving (familie, vrienden, kennissen, burens, collega's, klanten) bekend zijn met laaggeletterdheid lijken eerder informatie over laaggeletterdheid op te pikken uit mediaberichten dan degenen die in hun sociale omgeving geen laaggeletterden kennen. Hoogstwaarschijnlijk is die eerste groep alerter op dat soort berichten.

Herkenning van laaggeletterdheid en deelname aan cursussen

In het onderzoek is de herkenning van laaggeletterdheid en de deelname aan cursussen op twee manieren nagegaan: 1) door aan respondenten te vragen of zij in hun sociale omgeving volwassenen kennen of kenden, die moeite hebben of hadden met lezen en schrijven en of ze wisten of die volwassenen deelnamen, hadden deelgenomen of van plan waren deel te nemen aan een lees- of schrijfcursus en 2) door respondenten die vragen over zichzelf te laten beantwoorden. De belangrijkste bevindingen zijn hieronder opgesomd.

- Bijna de helft van de bevolking kent in zijn sociale omgeving volwassenen die moeite hebben met lees- en/of schrijftaken waarmee ze dagelijks, of althans geregeld, privé, in het sociale verkeer of op hun werk te maken hebben. Herkenning is er vooral in de vrienden- en familiekring, maar vreemd genoeg nauwelijks bij huisgenoten en daarnaast ook op of via het werk (collega, cliënt).
- Het gaat niet alleen om laaggeletterden. Problemen met lezen en schrijven worden ook veelvuldig herkend bij volwassenen die taken moeten uitvoeren op hogere niveaus van geletterdheid.
- Eén op de zes respondenten in de steekproef kon in zijn sociale omgeving, met name in de familie- en vriendenkring, iemand noemen die een cursus volgde of had gevolgd om zijn lees- en/of schrijfvaardigheid te verbeteren en 1 op de 15 kende iemand die dat van plan was. In de populatie zou het dan gaan om ongeveer 1,5 miljoen cursisten en 700.000 die de intentie hadden een lees- of schrijfcursus te volgen.
Zelfs in een tijdsbestek van 20 jaar komt dat neer op minimaal 75.000 volwassenen die jaarlijks zo'n cursus hadden moeten volgen. Er moet dan ook rekening worden gehouden met een sterke overschatting, wellicht als gevolg van een minder betrouwbaar beeld dat mensen van de activiteiten en intenties van anderen hebben. Wel is duidelijk dat op veel niveaus van geletterdheid er veel belangstelling en behoefte is om de lees- en schrijfvaardigheid te verbeteren.
- De uitkomsten van zelfbeoordeling in dit onderzoek bleken in hoge mate vergelijkbaar met die uit het IALS-onderzoek. Zelfbeoordeling bleek, zoals ook werd verwacht, te leiden tot een overschatting van de eigen vaardigheden van respondenten en daarmee tot een onderschatting van de omvang van laaggeletterdheid in de bevolking. Door de overeenkomstige bevindingen, waren verdere gegevens uit het IALS-onderzoek bruikbaar om in dit onderzoek

uitspraken te kunnen doen over het aantal laaggeletterden dat zich bewust is van zijn beperkingen en de deelname door die groep aan lees- of schrijfcursussen.

- Ruim 13 procent van de respondenten gaf aan moeite te hebben met dagelijkse lees- en schrijftaken, 2 à 3 procent had dat vaak, 11 procent zo nu en dan.
- Niet iedereen die aangaf moeite met lezen en schrijven te hebben kon tot de laaggeletterden worden gerekend. In totaal betrof het niet meer dan 4 procent van die groep. Dat is nog niet de helft van de 10 procent die op basis van objectievere methoden is vastgesteld (Houtkoop, 1999). De overige 8 à 9 procent die moeite met lezen en schrijven had, waren volwassenen die op hogere niveaus van geletterdheid tegen lees- en schrijfproblemen aanliepen.
- Van de geschatte 4 procent laaggeletterden in de steekproef vond de helft het belangrijk zijn lees- en schrijfvaardigheid te verbeteren, de overigen niet.
- Het onderzoek leverde een interessante classificatie op van laaggeletterden in termen van afstand tot deelname aan een lees- of schrijfcursus:
 - 1 degenen die zich bewust zijn van hun probleem, het belangrijk vinden hun vaardigheden te verbeteren en ook daadwerkelijk een cursus gaan volgen;
 - 2 degenen die zich bewust zijn van hun probleem, het belangrijk vinden hun vaardigheden te verbeteren, dat ook overwegen, maar het toch (vooralsnog) niet doen;
 - 3 degenen die zich bewust zijn van hun probleem, het belangrijk vinden hun vaardigheden te verbeteren, maar niet overwegen een cursus te volgen (vaak met het argument dat ze zich wel redden);
 - 4 degenen die zich bewust zijn van hun probleem, maar het niet belangrijk vinden hun vaardigheden te verbeteren, en daarom ook niet overwegen een cursus te gaan volgen;
 - 5 degenen die zich niet bewust zijn van hun probleem of dat niet tegenover anderen (en zichzelf?) willen erkennen, om welke reden dan ook.
- Uitgaande van 10 procent laaggeletterden in de populatie kon voor elke categorie een schatting van de omvang in de populatie worden gemaakt. Daaruit bleek dat slechts een fractie van de laaggeletterden een cursus had gevolgd in de afgelopen jaren (categorie 1). Het aantal in categorie 2, de groep die het makkelijkste te bewegen lijkt om hun schriftelijke taalvaardigheid te willen verbeteren, was niet veel groter. Tezamen met degenen die een cursus hadden gevolgd gaat het om niet meer dan 7 à 8 procent van alle laaggeletterden. Verreweg de grootste groep laaggeletterden, tweederde van het totale aantal, behoort tot

categorie 5. Deze volwassenen, die volgens objectieve maatstaven (IALS-niveau 1) laaggeletterd zijn, lijken zelf niet of onvoldoende te beseffen dat ze veel alledaagse leestaken matig tot slecht kunnen uitvoeren. Niet uitgesloten is dat een deel van hen het wel weet, maar dat niet tegenover anderen wil erkennen. Waarschijnlijk is deze groep het minst ontvankelijk voor signalen en prikkels om iets aan hun ‘tekorten’ te gaan doen.

5.2 Conclusies

- 1 Nederlanders zijn in brede kring zich ervan bewust dat schrijven en lezen geen vanzelfsprekende vaardigheden zijn voor elke volwassene. Algemeen wordt er ook het belang van ingezien dat de groep die het lezen en schrijven nog onvoldoende beheerst faciliteiten geboden moeten worden om het alsnog te kunnen leren. Als het gaat om preciezere informatie over laaggeletterdheid, zoals de omvang van het probleem, tot welke bevolkingsgroepen laaggeletterden behoren en welke problemen ze tegen komen, dan lijken Nederlanders vaker hun antwoord te beredeneren dan te kunnen baseren op feitelijke informatie. Dat niet iedereen daarmee een goed beeld heeft van de problematiek, blijkt uit het feit dat ongeveer de helft van de volwassenen met veel te lage schattingen van het aantal laaggeletterden kwam. Ook zijn Nederlanders minder goed geïnformeerd over de punten waar informatie is te verkrijgen voor laaggeletterden en over de plaatsen waar cursussen worden gegeven. Dat geldt nog wel het meest voor de bellijn, die juist voor een laagdrempelige toegang moet zorgen. Tegelijkertijd blijken veel Nederlanders in hun sociale omgeving volwassenen te kennen die moeite hebben met lezen en schrijven. Juist ook omdat vrijwel iedereen het belang van scholing in de schriftelijke taalvaardigheden onderschrijft, zou hun rol in het stimuleren van laaggeletterden om informatie in te winnen of zich op te geven voor een cursus kunnen worden versterkt. Veel laaggeletterden blijken pas na diverse ‘zetjes’ uit hun omgeving de stap richting deelname aan een cursus te zetten. Hoewel er geen garantie op succes gegeven kan worden, lijkt het zinvol om, in campagnes die gericht zijn op het grote publiek, na te gaan hoe volwassenen die laaggeletterden in hun directe sociale omgeving kennen of vermoeden, op hun rol in het beslissingsproces van laaggeletterden gewezen kunnen worden. Voorwaarde is wel dat algemener bekend moet worden waar

informatie over cursussen ingewonnen kan worden en waar cursussen worden gegeven. Het moet voor de omgeving van laaggeletterden immers wel duidelijk zijn dat er mogelijkheden zijn om op latere leeftijd de draad van het leren lezen en schrijven weer op te pakken. Vanuit dit perspectief kan veel verwacht worden van de Educatieve Televisie (ETV), die in het voorjaar van 2007 met een serie programma's en voor laaggeletterden komt. Temeer daar er aanwijzingen zijn in het uitgevoerde onderzoek, dat de omgeving van laaggeletterden alerter is op informatie over dit probleem.

- 2 Nederland telt volgens schattingen gebaseerd op objectieve metingen van de leesvaardigheid bij Nederlanders ongeveer een miljoen autochtone volwassenen die laaggeletterd zijn en een half miljoen van allochtone afkomst. Met name de deelname van autochtone laaggeletterden aan lees- en schrijfcursussen is een fractie van die 1 miljoen. Een belangrijke vraag is waarom die deelname zo gering is. In het onderzoek is duidelijk dat een aantal factoren een rol speelt in de afstand tot deelname aan een lees- of schrijfcursus. De belangrijkste factoren zijn: bewustzijn van de eigen tekortkomingen, (h)erkenning van het belang de lees- en schrijfvaardigheid te verbeteren, nadenken over de mogelijkheden er iets aan te gaan doen en de stap zetten om informatie in te winnen dan wel zich op te geven. Het onderzoek maakt duidelijk dat het grootste deel van de laaggeletterden (tweederde) zich niet of onvoldoende bewust is van zijn tekorten in lees- en schrijfvaardigheid en dat nog eens 15 procent wel de problemen herkent, maar het niet belangrijk vindt daar iets aan te gaan doen. Een iets kleinere groep (12 à 13 procent van de laaggeletterden) vindt het wel belangrijk beter te kunnen lezen en schrijven, maar overweegt zelfs niet een cursus te volgen. Geen tijd, maar vooral zich wel kunnen redden zijn argumenten om het erbij te laten zitten. De laatste groep laaggeletterden die niet aan een cursus heeft deelgenomen, lijkt wel op het punt te staan of gestaan te hebben zich op te geven, maar heeft de stap tot nu toe niet gezet. Dit is verreweg de kleinste groep (3 à 4% van de laaggeletterden).

Het lijkt aannemelijk te veronderstellen dat de afstand tot deelname aan een lees- en schrijfcursus (de psychologische barrière) toeneemt in de omgekeerde richting. Het betekent dat voor verreweg de meeste laaggeletterden de afstand het grootst is.

Als we willen dat we met formele en informele leermogelijkheden grotere groepen laaggeletterden bereiken dan momenteel het geval is, dan is het noodzakelijk meer inzicht te

krijgen in de barrières. Hoe komt het dat laaggeletterden bij zichzelf niet herkennen dat ze lees- en schrijfproblemen hebben? Hoe komt het dat degenen die dat wel ervaren het toch niet belangrijk vinden er iets aan te doen? Zijn er mogelijkheden of wegen om die groep ervan te overtuigen dat het wel belangrijk is?

Hoe komt het dat laaggeletterden die het wel belangrijk vinden om hun vaardigheden te verbeteren, toch niet overwegen deel te nemen? Weliswaar voert een groot aantal van hen als argument aan dat ze zich wel redden, maar wat betekent dat? Laten ze dingen zitten? Laten ze zaken op hun beloop en zien wel wat er gebeurt? Ze maken gebruik van anderen, maar zien ze daar de beperkingen van in?

Bij onderzoek in doelgroepen zullen deze drie factoren aan de orde moeten komen, willen we antwoord krijgen op de vraag of het mogelijk is grotere groepen laaggeletterden te bewegen deel te nemen aan een lees- of schrijfcursus, of onder welke noemer die activiteiten ook aandacht krijgen en op de vraag hoe laaggeletterden (en hun sociale omgeving) het beste benaderd kunnen worden om de barrières te slechten.

Literatuur

Bohnen, E., Ch. Ceulemans, C. van de Guchte, J. Kurvers & T. Van Tenderloo. *Laaggeletterd in de Lage Landen*. Hoge prioriteit voor beleid. Den Haag: Nederlandse Taalunie.

Centraal Bureau.o800 Lijn (2004). *Monitor Landelijke Bellijn 0800 023 44 44. Jaarverslag 2003-2004*. Dordrecht.

Centraal Bureau.o800 Lijn (2005). *Monitor Landelijke Bellijn 0800 023 44 44. Jaarverslag 2004-2005*. Dordrecht.

Doets, C., P. Groen, T. Huisman & J. Neuvel (1991). *Functionele Ongeletterdheid in Nederland*. Amersfoort: SVE.

Doets, C. & J. Neuvel (2000). *Leren op latere leeftijd*. 's-Hertogenbosch: CINOP.

Houtkoop, W. (1999). *Basisvaardigheden in Nederland. De 'geletterdheid' van Nederland: economische, sociale en educatieve aspecten van de taal- en rekenvaardigheden van de Nederlandse beroepsbevolking*. Amsterdam: Max Goote Instituut.

Jehoel-Gijsbers, G. (2004). *Sociale uitsluiting in Nederland*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

NIPO (1990). *Bekendheid met Analfabetisme. Testrapport Nr: R409*. Amsterdam: NIPO.

Neuvel, J. & T. Bersee (2003). *Deelname aan het alfabetiseringsonderwijs. Nulmeting*. 's-Hertogenbosch: CINOP.

Neuvel, J. & T. Bersee (2004). *Deelname aan het alfabetiseringsonderwijs. Vervolgmeting 1*. 's-Hertogenbosch: CINOP.

Neuvel, J. & T. Bersee (2005). *Deelname aan het alfabetiseringsonderwijs. Vervolgmeting 2*. 's-Hertogenbosch: CINOP.

Neuvel, J. & T. Bersee (2006). *Deelname aan het alfabetiseringsonderwijs. Vervolgmeting 3*. 's-Hertogenbosch: CINOP.

Neuvel, J. Th. Bersee, H. den Exter & M. Tijssen (2004). *Nederlands in het middelbaar beroepsonderwijs. Een verkennend onderzoek naar het onderwijsaanbod Nederlands en de taalvaardigheid van de leerlingen*. 's-Hertogenbosch: CINOP.

OECD & Statistics Canada (1995). *Literacy, Economy and Society. Results of the first International Adult Literacy Survey*. Paris: OECD/Ontario: Statistics Canada.

www.cbs.nl

www.persmediator.nl

CINOP-publicaties

- 1 De jeugd heeft de toekomst. Een verkennende studie naar de burgerschapsvorming in het middelbaar beroepsonderwijs**
Auteur: Mohammed Meziani
Bestelnummer: A00372
- 2 Hoe bekend zijn wij met laaggeletterdheid? Een landelijk onderzoek naar het bewustzijn bij volwassenen van laaggeletterdheid in onze samenleving**
Auteurs: Jan Neuvel & Arjan van der Meijden mmv Yvonne Sanders (TNS NIPO)
Bestelnummer: A00374
- 3 Balanceren tussen oud en nieuw. Taaldocenten over competentiegericht talen leren**
Auteurs: Anja van Kleef, Marianne Driessen en Maaïke Jongerius
Bestelnummer: A00373
- 4 Bedrijven over hun contacten met beroepsonderwijs in de regio. Uitkomsten van een onderzoek in drie regio's**
Auteurs: Ben Hövels, Paul den Boer en Andrea Klaijzen (Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt [KBA])
Bestelnummer: A00371
- 5 Het Metalen Scharnierpunt. Een doorlopend traject vmbo-mbo voor metaalmetalektro - tussenstand**
Auteur: Joke Huisman
Bestelnummer: A00391

6 Voortgangsrapportage Aanvalsplan Laaggeletterdheid over het jaar 2006

Auteur: Willem Houtkoop (Max Goote Kenniscentrum)

Bestelnummer: A00395

7 Monitor deelname aan het lees- en schrijfonderwijs door laaggeletterden 2006

Auteurs: Jan Neuvel & Thomas Bersee, m.m.v. Roeland Audenaerde

Bestelnummer: A00396

8 Nulmeting Het Metalen Scharnierpunt : Onderzoeksverslag Nulmeting over aansluiting vmbo-mbo

Auteur: Ellen Klatter (Stichting Consortium Beroepsonderwijs)

Bestelnummer: A00414

9 Sturing op regionale ambitie. Een verkenning van theorie en praktijk

Auteur: Renée van Schoonhoven (Max Goote Kenniscentrum)

Bestelnummer: A00397

Voor inhoudelijke beschrijvingen, de meest recente lijst en meer informatie kunt u terecht op www.cinop.nl

U kunt bestellen via telefoonnummer 073-6800800 of via e-mail: verkoop@cinop.nl